

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií

Obor Evropská studia

Východný alebo západný nacionalizmus?

Prípadová štúdia Slovenska.

Bakalárska práca

Ivan Bielik

Vedoucí práce: Mgr. Radka Martincová

UČO: 366293

Obor: EVS1 Evropská studia

Imatrikulační ročník: 2010

Brno, 2012

Rád by som sa poďakoval Mgr. Martincovej za cenné rady a pripomienky pri písaní tejto práce a mojej rodine za podporu a jazykovú korekciu textu.

Prehlasujem, že som túto prácu vypracoval samostatne a všetky použité zdroje som uviedol v zozname literatúry.

Anotácia

Táto práca analyzuje relevanciu dichotómie nacionalizmu vytvorenú Hansom Kohnom a jej aplikáciu na prípadovú štúdiu slovenského národného hnutia v rokoch 1846-1861. Kohn rozdelil nacionalizmus do dvoch kategórií – občiansky (západný) a etnický (východný) nacionalizmus. Cieľom práce je vysvetliť opodstatnenosť Kohnovej teórie skúmaním prejavov slovenského národného hnutia ako modelového príkladu východného nacionalizmu. Táto práca sa rozdeľuje do dvoch častí – teoretický prístup k nacionalizmu a empirický výskum prípadovej štúdie. Výskum je postavený na politických prehláseniach slovenského národného hnutia a ľudovej literatúre tých rokov. Takouto metódou dosiahneme vytvorenie komplexného pohľadu na slovenskú spoločnosť a jej aspirácie v devätnástom storočí. Závety odhaľujú, že slovenské národné hnutie sa odlišuje v charakteristikách etnického nacionalizmu a Kohnova teória nevysvetľuje každý aspekt reality. Relevancia Kohnovej teórie je preto otázna na slovenskom prípade, pretože každé národné hnutie je jedinečné.

Práca má 73 675 znakov.

Abstract

Eastern or Western nationalism? A Case-study of Slovakia.

This thesis seeks to analyze the relevance of the dichotomy of nationalism made by Hans Kohn and its application on the case-study of Slovak national movement in the historical period 1846-1861. Kohn split nationalism into two sections: civic (western) and ethnic (eastern) nationalism. The aim of the thesis is to explain a relevance of Kohn's theory by examining the characteristics of Slovak national movement as a model of eastern nationalism. The thesis is divided into two parts: theoretical approach to the nationalism and empirical research of the case-study. The research is based on the political proclamations of the Slovak national movement and popular literature of that age. This method helps to create more complex view on Slovak society and its aspirations in 19th century. Findings reveal that Slovak national movement differs in their characteristics of the ethnic nationalism and Kohn's theory does not explain every aspect of the reality. The relevance of Kohn's theory is thus questionable with Slovak case because every national movement is unique.

The thesis contains 73 675 characters.

Obsah

Úvod.....	5
Metodológia.....	8
Teoretická časť	13
KULTÚRNE HNU Tie?	
Personálne obsadenie	18
Aktivity intelektuálov.....	21
Prevaha kultúry?	28
POLITICKÁ AKTIVITA	
Žiadosti slovenského národa	31
Revolučné roky 1848-1849	33
Memorandum národa slovenského	34
Spiatočníctvo?	38
Záver	42
Bibliografia	45

Úvod

*I svatá věc člověčenstva nás vyzývá k tomu,
abychom už jednou vyslovili zásadu osvobodzení lidu
(...) v němž se ona práva povolí a přisoudí
v pravém slova smyslu každému člověku.*

Ludovít Štúr

Otázka vytvárania národných štátov v Európe a prejavov nacionalizmu je predmetom akademického záujmu od druhej polovice 20. storočia¹. Počas trvania academickej reflexie fenoménu nacionalizmu sa vytvorili rôzne myšlienkové názory. Tento fakt svedčí o neexistencii jednotného pohľadu na úlohu nacionalizmu vo formovaní moderných národných štátov. To zároveň implikuje rôznorodosť prejavov nacionalizmu v Európe, keďže rôzni akademici zažili rôzne skúsenosti vo svojich národných štátoch. Pretože si uvedomujem diverzitu prejavov nacionalizmu v Európe, moja práca sa nepokúša o stanovenie všeobecnej teórie. Namiesto toho som si zvolil prípadovú štúdiu slovenského národného hnutia v rokoch 1846-1861.

Ešte predtým ako odôvodním stanovenie môjho prípadu pre výskum, mám povinnosť načrtnúť teóriu Hansa Kohna, ktorú budem v texte používať. Hans Kohn (1891-1971) sa stal vplyvným akademikom po skončení druhej svetovej vojny, pretože vtedy mu vyšla jeho kniha *Idea of Nationalism*, ktorá zaznamenala veľký ohlas v akademickom svete a v publicistike (Hroch 2009: 31). Skutočnosť, že niektorí autori používajú jeho teóriu dichotómie – východného a západného – nacionalizmu aj v súčasnosti² (napr. Spencer, Wollman 2002, Brock 2002) svedčí o originalite prístupu k fenoménu nacionalizmu. Avšak na Kohnovu teóriu reagovala aj kritika, ktorá ukazuje na teoretické nedostatky konceptu (Kuzio 2002, Brown 1999, Smith 1991). Tieto výčitky budú zhrnuté v teoretickej časti mojej práce.

Kohnov koncept nacionalizmu som si pre moju bakalársku prácu vybral preto, lebo sa jedná o pomerne kontroverznú teóriu a navyše som sa nestretol s nijakým textom, ktorý by

¹ Výnimočne sa tejto problematike venoval v 19. storočí napríklad Ernest Renan.

² Miroslav Hroch (2009) spomína ešte napríklad Liah Greenfeld alebo Louis Snyder.

Kohnovu teóriu skúmal v detailnej jednopřípadovej štúdií. Z tohto dôvodu som musel nastaviť kritériá pre aplikáciu teórie na empirickú analýzu, ktoré neboli uvedené v žiadnom akademickom výskume, ale vychádzal som zo samotného Kohnovho textu. Spojenie slovenského národného hnutia a Kohnovej teórie sa mi zdá vhodný pre analýzu, pretože Kohn zahrnul Slovensko intuitívne do kategórie východného nacionalizmu.

Obdobie 1846-1861 v slovenskom národnom hnutí som si vybral z dôvodu jeho relevancie pre komparáciu s teóriou východného nacionalizmu. V roku 1843 začala platiť štúrovská spisovná slovenčina, čo bol základ pre kultúrny rozvoj Slovákov. Do tohto roku sa Slováci sústredili, v ponímaní Miroslava Hrocha (1999), na fázu A, teda učenecký záujem. Avšak po kodifikácii spisovnej slovenčiny začali Slováci vystupovať aj s politickými požiadavkami. Čiže v tomto skúmanom období sa snaha národného hnutia prehupla do národnej agitácie, Hrochovej fázy B. Navyše boli vytvorené dva základné politické dokumenty – Žiadosti slovenského národa (1848) a Memorandum národa slovenského (1861) – ktoré formovali vývoj národného hnutia aj v neskorších rokoch. To znamená, že v týchto rokoch sa prechádzalo z myšlienky samostatného slovenského národa do reálnych činov o jeho vytvorenie. Na základe toho, je skúmané obdobie jedinečné pre svoju neopakovateľnú podstatu, totiž, že keď sa už politické prehlásenia vytvorili, nebolo možné sa vrátiť do obdobia bez jednotného jazyka. Celkovo považujem aktivitu národného hnutia na Slovensku v týchto rokoch sa kľúčovú, pretože sa po prvý krát vytváral politický program Slovákov (pozri Čaplovič et al. 2000). Pre tieto dôvody si myslím, že stanovené historické obdobie má relevanciu pre použitie jednopřípadovej štúdie.

Kodifikácia spisovnej slovenčiny umožnila vznik generácií spisovateľov, ktorí si privlastnili nový jazyk a uviedli ho do literárnej praxe. Vymedzené obdobie 1846-1861 je bohaté na spisovateľskú činnosť Slovákov. Spisovatelia sa stali významnými kultúrnymi osobnosťami, pretože ich diela boli písané po slovensky, to znamená, rozumeli im takmer všetci obyvatelia slovenského územia. V literárnych kruhoch prevládala poézia, ktorá zároveň plnila aj funkciu akejsi historickej pamäte³. V tomto aspekte sa Slováci líšili od príkladu českého, pretože na Slovensku neexistoval žiadny František Palacký, žiadny historik, ktorý by bol zodpovedný za vytvorenie národného kanónu, národnej minulosti, ktorá ukazuje jedinečnosť etnickej skupiny. Ako uvádza Monika Baár (2010) vo svojej knihe *Historians and Nationalism*, vplyv

³ Môžem spomenúť z predošlých autorov napríklad Jána Hollého, Jána Kollára alebo neskôr Samo Chalúпка.

vzdelaných akademikov bol na vytváranie národných požiadaviek kľúčový. Funkciu oživovania histórie prevzali v slovenskom prípade básnici, ktorí ale takisto boli na slovenské pomery nadpriemerne vzdelaní. Neboli to povoláním historici, ale umelci. Nič to však nemení na fakte, že táto generácia zanechala hlboký odkaz v slovenskej literatúre a histórii.

Text je rozdelený do štyroch základných častí. Prvá časť sa venuje metodológii práce. V tejto časti sa čitateľ zoznámí s celkovou výstavbou môjho výskumu, s cieľmi výskumu a s konceptualizáciou kľúčových pojmov. Táto časť textu je dôležitá pre čitateľa v tom zmysle, aby dostal predstavu o čo mne, ako autorovi práce, vo výskume predovšetkým ide. Druhá časť predkladá teoretický rámec práce. Teoretický základ je dôležitá súčasť pre jednoprápadovú štúdiu, pretože umožňuje stanoviť kritériá pre komparáciu v záverečných častiach práce. Pri použití teórie Hansa Kohna som stanovil dve hlavné kritériá pre jednoprápadovú štúdiu slovenského národného hnutia. Týmto kritériám sa venujú ostatné dve časti. Takže tretia časť odpovedá na otázku, či skúmané národné hnutie bolo naozaj kultúrnym hnutím a štvrtá časť sa zaoberá požiadavkami, ktoré slovenské národné hnutie v stanovenom období vyprodukovalo. Na záver venujem priestor celkovému zhrnutiu analyzovaných informácií a vyhodnotím komparáciu medzi teoretickým základom Hansa Kohna a empirickými faktami slovenského národného hnutia.

Metodológia

Na úvod považujem za dôležité, aby som naznačil, akým spôsobom bude moja práca písaná. Bakalárska práca bude *jednoprípadovou štúdiou*, ktorá overí platnosť teórie Hansa Kohna a použije *kvalitatívne metódy* výskumu.

Jednoprípadová štúdia je detailnou analýzou prípadu, ktorý bol zvolený ako cieľ výskumu (Kořan 2008: 33). Slovenské snahy o vytvorenie vlastného národa v druhej polovici 19. storočia sa *a priori* pokladajú za východný (etnický) typ nacionalizmu (napr. Brock 2002). Táto detailná štúdia porovná zistené empirické dáta s teóriou Kohnovho etnického nacionalizmu. Skúmanie prípadu nebude samoúčelné, ale bude slúžiť pri záverečnom zhodnotení nastavenej teórie.

Pre úspech jednoprípadovej štúdie je potrebná jej komplexnosť a dostatočne ohraničená historická epizóda (Kořan 2008: 32-33). Cieľom analýzy prípadu je poskytnúť celkový obraz o danom jave. Typickým argumentom proti používaniu jednoprípadovej štúdie je nemožnosť generalizácie z jedného prípadu. Práca si nekladie za cieľ vytvoriť novú, ucelenú teóriu nacionalizmu z jedného prípadu. Som si vedomý nemožnosti zovšeobecňovať závery na celú Kohnovu teóriu. Z tohto dôvodu som sa zameral viac na postihnutie komplexnosti skúmaného javu ako snahy o vytvorenie nového teoretického konceptu.

Kvalitatívne metódy výskumu sú v tejto okolnosti použiteľnejšie ako kvantitatívne. Kvalitatívne metódy poskytujú lepšie porozumenie javu, z mojej pozície skôr jedného prípadu, keďže táto práca neaspiruje na hľadanie univerzálnej zákonitosti z viacerých prípadov a meraní.

Výskumný cieľ

Cieľom práce je diskutovať platnosť teórie o východnom type nacionalizmu pri detailnej analýze prejavov slovenského národného hnutia v časovom období 1846-1861⁴. Preto väčšina výskumu bude venovaná empirickým dátam a ich interpretácií v rámci nastavenej teórie.

⁴ Toto obdobie je charakteristické ranným prechodom od kultúrnych ku politickým požiadavkám. V roku 1846 bol vytvorený spisovný slovenský jazyk, ktorý prijala väčšina obyvateľstva. Po vytvorení spisovného jazyka sa predstavitelia začali orientovať na politické požiadavky, ktoré nakoniec vyústili v roku 1848 do formulácie *Žiadostí slovenského národa*.

Záver, ktoré budú konfrontované so spomínanou teóriou etnického nacionalizmu, môžu viesť ku dvom možnostiam. Buď sa potvrdí zaužívaná myšlienka národného hnutia na Slovensku v stanovenom období ako etnicky zameraného alebo sa vysvetlí neplatnosť Kohnovej teórie na slovenskom príklade.

Výskumné otázky

V empirickej časti práce sa budem zaoberať dvoma kritériami, ktoré by mali definovať slovenský nacionalizmus z polovice 19. storočia ako etnický. Prvou otázkou bude kategorizácia slovenského nacionalizmu ako kultúrneho hnutia. Druhá otázka bude smerovať na požiadavky predstaviteľov národného hnutia na Slovensku, či už politických alebo kultúrnych. Tieto dve kritériá sú základom Kohnovej teórie rozlíšenia východného nacionalizmu od západného.

Otázku kultúrneho hnutia rozvediem do dvoch podotázok. Prvá sa bude týkať personálneho obsadenia národného hnutia na Slovensku. Druhá poukáže na názory slovenskej akademickej a spisovateľskej obce o slovenskom národe.

Požiadavky národného hnutia na Slovensku budú špecifikované v dvoch okruhoch. Prvý sa bude týkať predmetu záujmu politickej elity na Slovensku. Druhý analyzuje, či bolo národné hnutie spiatočnicke, teda hľadalo svoje potvrdenie v minulosti a starých mýtoch, ako tvrdí Kohn (1955: 30).

Konceptualizácia

Pre zrozumiteľnejšie pochopenie študovaného prípadu si kladiem za povinnosť ozrejmiť niektoré termíny, ktoré budú pri ďalšom postupe potrebné na porozumenie fenoménu nacionalizmu. Bez tohto rozboru by práca strácala na jasnosti a presnosti vyjadrovania.

Ako prvé je potrebné zadať pojem *nacionalizmus* a ako bude tento jav chápaný v podaní predkladanej práce. Na akademickej pôde existujú rôzne definície nacionalizmu, čo implikuje komplexnosť javu, ktorý je predmetom výskumu od začiatku 20. storočia. Pre potreby tejto práce definujem nacionalizmus ako „stav mysle“ (Kohn 1955: 9). Je to subjektívny pocit jedinca, ktorý sa cíti súčasťou národa. Uvedomujem si, že takýto

subjektívny fakt sa dá veľmi ťažko merať alebo dokázať. Z tohto dôvodu považujem za vhodné pokladať termíny ako *patriotizmus*, *láska k vlasti* alebo *vlastenectvo* za synonymá nacionalizmu, pretože samotné slovo nacionalizmus sa ešte v 19. storočí len zriedkakedy používalo.

Národ, ako pojmová kategória, má rozdielne významy – anglosaský⁵ a nemecký⁶. V tejto práci sa bude používať význam anglosaský, čiže národ je chápaný ako súbor obyvateľov jedného štátu (Hroch 1999: 8). Táto definícia je ľahšie aplikovateľná pre potreby práce, pretože v súvislosti s nemeckou verziou chápania národa budem používať pojem etnická skupina od Miroslava Hrocha (1999: 14). V celej práci budem dbať na konzistentnosť vyjadrovania sa v stanovených termínoch.

Národné hnutie, ako slovný termín, môže vyvolať takisto rôzne konotácie. Definícia pre túto prácu znie. Je to skupina jedincov motivovaných zmeniť zaužívanú mocenskú štruktúru na vopred vymedzenom území v prospech zriadenia vlastného štátu alebo dosiahnutia autonómneho postavenia. Dôležitým aspektom národného hnutia sa stáva akcia, teda intenzívna snaha formulovať národné požiadavky a mobilizovať ľudovú podporu.

Kultúrne hnutie znamená snahu o preferenciu kultúrnych požiadaviek pred požiadavkami politickými. To znamená, že na čele nie sú politickí predstavitelia, ale ľudia, ktorí by sa dali označiť ako intelektuáli⁷. Cieľom hnutia je vyčleniť vlastnú kultúru od ostatných vytvorením ľudového folklóru, mýtov, povestí a pod. Táto snaha je pre Kohna definovaná ako spiatočnícka, pretože národ nehľadá svoje ospravedlnenie v prítomnosti⁸, ale v minulosti⁹ (1961: 330).

Výskumný postup

Práca je rozdelená do dvoch častí. V prvej časti sa venujem nastoleniu teoretického pozadia práce. V druhej analyzujem empirické zistenia o národnom hnutí na Slovensku.

⁵ Tento význam je typický pre angličtinu a francúzštinu. (Hroch 1999: 8)

⁶ Národ je skupina obyvateľov, ktorá je definovaná etnickými, jazykovými a historickými väzbami. Tento význam sa aplikuje aj na väčšinu slovanských jazykov. (Hroch 1999: 8)

⁷ Kohn (1961: 330) tvrdí, že keď akademickí pracovníci a spisovatelia sú aktívni v popularizácii ľudovej kultúry, toto hnutie je kultúrne.

⁸ Vytvorením vlády a politického zriadenia.

⁹ Vytváranie mýtov, hľadanie národných hrdinov atď.

Pri použití jednopřípadovej štúdie ako výskumnej metódy považujem za potrebné ako prvú uviesť teóriu, ktorú idem skúmaním jedného prípadu overovať. Stručný exkurz do Kohnovej teórie nacionalizmu umožní následné porovnanie s empirickými zisteniami. Keďže Kohnova teória bola podrobená kritickému zhodnoteniu iných akademikov, zahrnul som kritiku Kohnovho konceptu do teoretickej časti práce, pretože môže byť nápomocná pri vytváraní záverov mojej práce.

V analytickej časti kladiem dôraz na skúmanie dostupných empirických dát. Pracujem s textami, ktoré mali potenciál ovplyvniť obyčajného človeka, ktorý žil na území Slovenska v tom čase. Väčšina analyzovaných prehlásení, diel, rečníckych vystúpení a básní bola uverejnená v Slovenských národných novinách, ktoré plnilo funkciu média medzi intelektuálmi a obyčajnými ľuďmi¹⁰. Odkaz týchto diel je prítomný ešte aj v prítomnosti, pretože sú súčasťou školskej výučby¹¹. Jednopřípadová štúdia vyžaduje zachytenie komplexnosti situácie, čo znamená, že dôraz nebudem dávať len na analýzu politických prehlásení a oficiálnych dokumentov, ale aj na spisovateľskú činnosť. Týmto spôsobom zachytím situáciu v oveľa väčšej šírke, čo pomôže naplneniu cieľa komplexnosti štúdie. Základným predpokladom mojej práce je, že osobnosti, ktoré boli aktívne v národnom hnutí Slovákov v skúmanom období a tiež vyvíjali spisovateľskú činnosť, vložili svoje názory a myšlienky do svojich literárnych a kritických diel.

Pozícia autora

Predmet mojej práce analyzuje niečo, čo sa mňa, ako príslušníka slovenského národa, bezprostredne dotýka. Otázka vnímania vlastnej národnosti je aktuálna aj v dnešnej dobe, kedy sa politickí predstavitelia snažia do svojich volebných programov zahrnúť aj nacionalistické otázky¹². Na druhej strane, mojím cieľom je ku problematike pristupovať neutrálne, bez predsudkov a vedeckým postupom analyzovať dostupné dáta. I tak ale moje zistenia môžu byť podvedome skreslené, pretože sa nedokážem úplne odosobniť od vlastnej

¹⁰ Mali preto potenciál osloviť širšiu verejnosť.

¹¹ Ja sám som mal osobnú skúsenosť, pretože som školu na Slovensku absolvoval.

¹² Slovenská národná strana (SNS) mala v roku 2010 vo svojom programe ako jeden zo základných cieľov „*dôslednú obhajobu národných záujmov slovenského národa*“ (Volebný program SNS 2010: 3). Alebo SMER-SD hovoril o „*podporovaní vlastenectva modernými formami a metódami vzdelávania*“ (Programové zameranie strany SMER-SD na obdobie 2010-2014: 21).

národnosti. Avšak v mojom záujme nie je touto prácou dokázať „západnú“ cestu slovenského nacionalizmu.

Teoretická časť

*Because of the backward state of political
and social development, this rising nationalism
outside the Western world found its first
expression in the cultural field.*

Hans Kohn

Hans Kohn sa vo svojom chápaní fenoménu nacionalizmu neodlišuje od modernistického náhľadu na tento jav. Modernizmus, ako teoretický smer, chápe nacionalizmus ako moderný fenomén, ktorý je posilňovaný technologickým pokrokom, to znamená modernizáciou fungovania spoločnosti¹³. Kohn tvrdí, že len v 18. a 19. storočí sa začali ľudia v Európe a severnej Amerike stotožňovať s vlastným národom. V Afrike a Ázii tento proces nastal až v 20. storočí (Kohn 1955: 11). Takýto vývoj nemohol byť v skorších obdobiach možný, pretože národné sentimenty, tj. pocit členstva v jednom národe, bol výhradne záležitosťou jednotlivcov a nie más (Kohn 1955: 10). Z tohto pohľadu je dôležitá rola masovej komunikácie, umožnená modernizovaním komunikačných prostriedkov, ktorá bola schopná preniesť spomínané národné sentimenty na masy.

Kohn definuje nacionalizmus ako „stav mysle“ (Kohn 1955: 9) alebo *vôľu* k vytvoreniu národa, čiže ako subjektívny faktor. Avšak bolo by chybou považovať jeho teóriu za podobnú pohľad Ernesta Renana¹⁴. Kohn skôr kombinuje subjektívne a objektívne¹⁵ charakteristiky národa, ktoré sa musia navzájom dopĺňať a prekrývať. Avšak esenciálnou zložkou pre vytvorenie národa je aktívna *vôľa* túto jednotu vytvoriť (Kohn 1955: 10). Základnými, nevyslovenými predpokladmi Kohnovej teórie sa stávajú masovosť národného hnutia a zdieľanie subjektívnych pocitov potreby národného celku.

¹³ Modernizácia spoločnosti bola určovaná predovšetkým kapitalistickým spôsobom obchodných vzťahov, sekularizáciou verejného priestoru, rozvojom gramotnosti a vzdelanosti, urbanizáciou a šírením masových komunikačných prostriedkov.

¹⁴ Ernest Renan tvrdil, že národ je každodenný plebiscit a že rozhodujúcim faktorom pri sebaurčení národa je subjektívna vôľa národ vytvoriť (viď Hroch 2003: 34-35).

¹⁵ To sú napríklad jazyk, územie, náboženstvo alebo história.

Príspevok Hansa Kohna k teoretickému uchopeniu nacionalizmu spočíva v nastavení dychotómie občianskeho a etnického nacionalizmu. Jeho závery vychádzajú z pozorovaní prejavov nacionalizmu v rôznych krajinách Európy. Ako modelové príklady pozoroval Anglicko, Spojené štáty americké, Francúzsko, Nemecko a Taliansko. Kohn vo svojej knihe *Idea of Nationalism* (1961) ponúka erudovanú historickú exkurziu cez vývin jednotlivých štátov. Následne zosumarizoval fakty a vytvoril populárnu dychotómiu nacionalizmu – občiansky a etnický nacionalizmus.

Občiansky nacionalizmus sa prejavuje typicky snahou o slobodu jedinca s dôrazom na individualizmus. Modelovým príkladom pre Kohna je Anglicko, kde koncom 17. storočia získal parlament prevahu nad monarchom (Kohn 1955: 17). Situácia bola sprevádzaná stratou autority monarchu, odovzdaním zodpovednosti za osud krajiny do rúk ľuďom zvolených zástupcov a proklamovanou rovnosťou ľudí vo svojich právach (ibid.). V tomto vývoji zohrali rolu myšlienky liberálnych mysliteľov ako John Locke alebo John Milton, ktorí sa vo svojich dielach zaoberali významom slobody pre jednotlivca a otázkou jej aplikácie voči autorite. Postupne, v 18. storočí, sa tieto idey začali presadzovať v USA alebo Francúzsku.

Pre etnický nacionalizmus je typický dôraz na minulosť a tradície. Modelom tohto typu nacionalizmu je Nemecko v 19. storočí. Na rozdiel od občianskeho, etnický nacionalizmus sa odlišuje v presadzovaní kolektívnych práv celej komunity a prízvukuje sa kultúrna autonómia (Kohn 1955: 30). Myšlienkový vplyv získal predovšetkým Johann Gottfried Herder jeho ideou ľudovej kultúry, *Volkskultur*, v ktorej tvrdil, že zmyslom existencie každej komunity je udržiavanie vlastnej, jedinečnej a neopakovateľnej kultúry¹⁶. Preto Kohn považuje etnický nacionalizmus za exkluzívny, kedy sa kritérium pre členstvo v komunite odvodzuje od pôvodu predkov a osvojení si špecifickej kultúry. Navyše pridáva aj iné kritériá, ktoré definujú tento typ nacionalizmu. Nimi sú odmietanie osvietenstva, autoritárske požiadavky, mystický a emočný náboj požiadaviek (Kohn 1961). Celkovo sa dá povedať, že prejavy východného nacionalizmu boli chápané ako deviácia od nacionalizmu inšpirovaného Osvietenstvom (pozri Baár 2010).

Z priestorového hľadiska sa zaužíval pre pojmy občianskeho a etnického nacionalizmu nacionalizmus západný a východný. V tomto okamihu je dôležité pripomenúť, že

¹⁶ Pod pojmom kultúra myslel najmä spisovný jazyk, ľudové piesne, folklór, tradície a zvyky.

západoeurópske krajiny mali pomerne konsolidované územia a mohli sa prehlásiť za štáty¹⁷. To neplatilo o strednej a východnej Európe, od Nemecka a Talianska po Rusko. Toto územie bolo územím mnohonárodnostných impérií¹⁸. Rozdielne podmienky sa stali základným predpokladom pre vytýčenie teoretického konceptu, s ktorým neskôr pracovali rôzni akademici.

Kritika konceptu

Dychotómia nacionalizmu nezostala bez kritickej odozvy akademickej obce. Samotná Kohnova teória bola vytvorená v 40. rokoch 20. storočia, ale stáva sa predmetom záujmu ešte aj v 90. rokoch¹⁹. Tento fakt svedčí o význame Kohnovej teórie na akademické úvahy o nacionalizme. Základným tvrdením kritikov je, že Kohnova dychotómia nie je skutočným vyjadrením reality a je značne idealizovaná.

Prvým argumentom je nemožnosť vytvoriť občiansky štát bez samostatného kultúrneho základu. Národ vždy stojí na etno-kultúrnom základe a zdieľa spoločnú kultúru, identitu, tradície a zvyky (Kuzio 2002: 20, Kymlicka 2001: 244). Občiansky nacionalizmus sa mohol prejavovať len v tých oblastiach, kde sa nachádzala konsolidovaná, spoločná kultúra. Dôraz na kultúru preto nie je *a priori* špatný, naopak, vytvára základ pre budúce politické a občianske požiadavky. V príčinno-následných vzťahoch by som to mohol vyjadriť nasledovne. Formulácia občianskych a demokratických požiadaviek je *následkom* etablovanej a spoločne zdieľanej kultúry národa, ktorá sa stáva *príčinou* takéhoto vývoja. Anthony Smith (1991: 19-28) vyjadruje toto tvrdenie v teoretickom koncepte *ethnie*²⁰. Snaha niektorých hnutí za národnú samostatnosť kultúrne sa oddeliť od ostatných národov nie je vôbec nelegitímna, je priamo potrebná. Je nemysliteľné, aby sa nacionalizmus neodvolával na históriu (Kumar 2006: 7).

Po druhé, nielen etnický nacionalizmus sa prejavoval násilnou formou, ale násilie bolo používané aj v tých krajinách, kde podľa Kohna preferovali občiansky nacionalizmus.

¹⁷ Miroslav Hroch (1999: 13) tvrdí, že na začiatku 19. storočia existovalo v Európe len sedem plne sformovaných národov – Francúzsko, Španielsko, Nizozemsko, Veľká Británia, Portugalsko, Dánsko a Švédsko.

¹⁸ Podľa serveru *Encyclopædia Britannica Online* existovalo v Rakúsko-Uhorsku v roku 1914 jedenásť oficiálnych národností (*Austria-Hungary: peoples of Austria-Hungary* 2012).

¹⁹ Akademici, ktorí sa zaujímajú o koncept sú napr. A. D. Smith, W. Kymlicka, T. Kuzio alebo D. Brown.

²⁰ Slovom Smitha (1991: 21) sa jedná o etnický základ národa, ktorý je nutný pre vznik národnej identity.

Kohnova teória nevysvetľuje používanie násilia a nedemokratických prostriedkov v západnej Európe, ani prejavy demokracie a liberalizmu vo východnej časti (Kuzio 2002: 24-25). Ako príklady môžu byť použité historické fakty o terore Jakobínov počas Veľkej francúzskej revolúcie, následné Napoleonské výboje po celej Európe alebo britsko-írsky konflikt. Na druhej strane sa vyskytujú príklady ako medzivojnové Československo s jasne demokratickým zriadením alebo liberalizácia obchodu v Nemecku – *Zollverein*.

Po tretie, občiansky nacionalizmus nebol nikdy len inkluzívnym, ale mal príklon k exkluzivite. Kuzio (2002: 26) to považuje za mýtus, Smith (1991: 39) tvrdí, že národy majú svoje etnické jadro, ktoré bolo exkluzívne od ostatných etník. Znovu bude lepšie, ak použijem príklady z histórie. USA ako modelový príklad občianskeho, liberálneho národa až do 60. rokov 20. storočia (to je približne 180 rokov) vytlačovali pôvodných Indiánov a černochoz z verejného priestoru. Tieto etniká nezapadali do konceptu bieleho anglo-saského protestanta, preto boli vylúčené z väčšej účasti na veciach verejných. Podobne na tom bola aj Veľká Británia s írskym problémom. Íri neboli anglikáni, mali vlastný jazyk a inú mentalitu ako typickí Angličania. Íri boli takisto vylúčení zo správy vecí verejných, čo vyústilo v prepuknutie ľudových protestov. Koncept všeobjímajúceho inkluzívneho liberalizmu sa nepresadzoval ani v krajinách, v ktorých liberalizmus mal najhlbšie korene.

KULTÚRNE HNUTIE?

Personálne obsadenie

*Premýšľaj, ako veľmi potrebujeme dobré príklady,
a uznáš, že spomienka na veľké osobnosti
je práve taká osožná ako ich skutočná prítomnosť!*

Seneca

V období rokov 1846-1861, ktoré sú v tejto práci skúmané, bolo slovenské národné hnutie preplnené vplyvnými a angažovanými osobnosťami²¹. V teórii Miroslava Hrocha (1999) môžem uviesť, že sa jednalo o *fázu B* – národná agitácia, pričom v revolučných rokoch sa prejavila aj *fáza C* – masové hnutie²². Celá generácia ľudí, ktorí boli aktívni pri predkladaní národných požiadaviek, dostala meno po jej ústrednej postave Ľudovítovi Štúrovi. Boli to štúrovci, ktorí ako prví sformulovali požiadavky slovenského národa a z tohto pohľadu potom rámcovali neskoršie snahy národných politikov o slobodu pre slovenský národ.

Aby bolo jasné už od začiatku, o ktoré osobnosti v práci primárne pôjde, predstavím stručnú charakteristiku generácie štúrovcov. Medzi najvýznamnejšie a najaktívnejšie osobnosti patrili Ľudovít Štúr, Michal Hodža a Jozef Hurban. K nim je potrebné pridať ďalších, ktorí sa aktívne podieľali na emancipácii nielen slovenskej kultúry, ale aj politického života. Takýmito osobami boli národní agitátori Ján Francisci a Janko Kráľ, populárni spisovatelia Samo Chalupka, Andrej Sládkovič, Ján Kalinčiak alebo Ján Botto²³ a ľudia, ktorí spolupracovali so štúrovskou generáciou či už osobne alebo cez akademické katedry²⁴. Špecifikovať len jednu funkciu týchto osobností je pomerne zavádzajúce, pretože spomínané osoby neboli obmedzené len na jednu vlastnú aktivitu (ako napríklad písanie umeleckých diel), ale venovali sa viacerým činnostiam súčasne. Napríklad Michal Hodža a Jozef Hurban

²¹Vplyvom konkrétnych osobností na formovaní národných hnutí strednej a východnej Európy sa zabýva Monika Baár v knihe *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century* (2010). Autorka v práci mimochodom ukazuje, že tie isté osobnosti často formovali ako kultúrne-historické povedomie národa (prostredníctvom literárneho a historického diela), tak vtedajšie politické požiadavky národného hnutia (aktívnym zapojením do politického života).

²²Ako bude vysvetlené neskôr, revolučné roky 1848-1849 zachytili Slovákov v situácii, kedy za svoje národné požiadavky vyšli so zbraňou v ruke proti maďarskému útlaku.

²³Ich tvorba patrí k tomu najlepšiemu, čo môže slovenská romantická literatúra ponúknuť.

²⁴Takými boli napríklad Mikuláš Dohnány alebo Gustáv Kazimír Zechenter Laskomerský.

boli evanjelickí kňazi, zakladatelia spolku Tatrín, spoluautori politických prehlásení a takisto aj spisovatelia.

Spoločným znakom tejto generácie je evanjelické vzdelanie a pôsobenie na spoločných miestach²⁵. Veľmi významným sa stal štúrovcami založený spolok Tatrín (1844). Tento spolok zjednotil katolícke a evanjelické pohľady na spisovnú slovenčinu, čo bolo základom pre ďalšie politické požiadavky štúrovcov (Maťovčík et al. 1999: 330). Na čele spolku vystupoval Michal Hodža ako predseda. Pre ďalšie napredovanie v otázkach národného hnutia bola dôležitá jednota náboženských konfesií ohľadom spisovnej slovenčiny²⁶, ktorú tento spolok dokázal vytvoriť, pretože po zhode na spisovnom jazyku nasledovala politická emancipácia vlastnej kultúry.

Túto generáciu nespájalo len podobné vzdelanie na evanjelických lýceách, členstvo v rovnakých spolkoch, ale predovšetkým túžba po slobode z kultúrneho aj politického pohľadu. Činnosť mnohých štúrovcov nebola len kultúrna, ale aj politická. Ako tvrdí Jozef Čertík vo svojej antológii o štúrovcoch (2001: 5) štúrovský romantizmus nemal len tvár sna, ale aj tvár činu. Po tejto generácii Slovákom neostali len krásne a hodnotné umelecké diela. Štúrovci sa zapísali do dejín ako politickí predstavitelia, ktorí žiadali slobodu pre slovenský národ. Tieto požiadavky ale budú podrobené analýze v iných častiach práce.

Kohnov pohľad na východný nacionalizmus ako „sen akademikov a spisovateľov“ je v tomto prípade skreslený, pretože neberie do úvahy transformáciu kultúrnych činiteľov na politické osobnosti. To znamená, že Kohn *a priori* predpokladá, že intelektuáli neboli schopní presadzovať liberálne požiadavky, pokiaľ dbali na kultúrnu jedinečnosť svojej etnickej skupiny. Dobrým príkladom môže byť Ľudovít Štúr. Štúr vystupoval na začiatku svojho profesionálneho života ako kultúrny činiteľ. Staral sa o vznik novej spisovnej slovenčiny, písal umelecké diela, začal vydávať Slovenské národné noviny. Toto zameranie bolo kultúrne. Avšak po čase, keď sa jeho spisovná slovenčina uznala ako slovenský spisovný jazyk, začal Štúr vyvíjať politické aktivity. Stal sa poslancom v Uhorskom sneme za mesto Zvolen, spísal

²⁵ V čase štúdia sa táto generácia spojila na evanjelickom lýceu v Bratislave, neskôr sa presunuli do Levoče. V pracovnom živote sa podieľali na vytváraní Slovenských národných novín a vypracovaní najdôležitejších politických dokumentov a proklamácií.

²⁶ Problémom boli rozličné pohľady katolíckej a evanjelickej inteligencie na spisovnú slovenčinu. Katolíci uznávali za spisovný jazyk bernolákovskú slovenčinu (podľa Antona Bernoláka) vytvorenú zo západoslovenského nárečia. Evanjelici uznávali štúrovskú slovenčinu vytvorenú zo stredoslovenského nárečia. Tieto rozdielne názory sa v spolku Tatrín zjednotili a dohodli na používaní štúrovej verzie spisovnej slovenčiny.

Slovenský prestolný prosbopis, inicioval *Žiadosti slovenského národa*. Tieto aktivity presahovali kultúrnu úroveň jeho činnosti, pretože prechádzali do *politických* prehlásení. Kohnova teória sa dá aplikovať v slovenskom prípade na obdobie pred kodifikáciou spisovnej slovenčiny v roku 1843. Po tomto roku nasledovalo zjednotenie katolíckeho a evanjelického pohľadu na slovenský spisovný jazyk a začala sa vyvíjať politická aktivita na podporu používania vlastnej, osobitnej kultúry slovenského národa. Kultúrna zložka samozrejme ani po roku 1843 neutíchla, práve naopak ďalej rozkvitala, ale dôležité bolo, že pomyselný „sen inteligencie“, ako tvrdí Kohn, vystriedala občianska agitácia za slobodné používanie slovenského spisovného jazyka.

Splynutie kultúrnej a politickej úrovne bolo ovplyvnené objektívnymi faktormi, ktoré determinovali vývoj na slovenskom území. Pre potreby práce nebudú tieto faktory hlbšie analyzované, ale len spomenuté, pretože hlavné ťažisko tejto práce nie je vo vykreslení podmienok, v ktorom slovenský nacionalizmus vznikal. Ešte predtým ale uvediem, že Miroslav Hroch (1999: 51) tvrdí, že slovenské národné hnutie bolo tvorené *strednou kategóriou inteligencie*, slovom spojením duchovenstva a slobodných povolání. Prvým faktorom boli ešte stále poddanské vzťahy medzi šľachtou a obyčajnými ľuďmi. I keď Jozef II. zrušil nevoľníctvo svojím patentom v roku 1781, poddanské vzťahy pretrvali a bránili poddaným viesť samostatný život. To ovplyvňovalo úroveň vzdelanosti slovenského ľudu, ktorý bol viazaný na určité územie, ktoré patrilo šľachtickému pánovi (Kováč 1998). Tým pádom väčšina Slovákov pracovala v poľnohospodárstve a nemohla vzniknúť stredná vrstva obchodníkov, ktorá sa vytvorila v priemyselných častiach Európy a bola neskorším motorom spoločenských zmien. Silný vplyv maďarskej šľachty sa prejavoval v procese, ktorý sa nazýval *maďarizácia*. Pomáďarčovanie slovenského ľudu sa zaviedlo už v školskej výchove, kedy sa deti učili maďarský jazyk ako svoju spisovnú reč. Vertikálna spoločenská mobilita mohla byť uskutočnená len osvojením si maďarského jazyka, čo prispievalo znižovaniu významu reči slovenskej. Napokon Slováci, ako etnikum, nemali takmer žiadne zastúpenie v uhorskom parlamente²⁷. Transformácia kultúrnej elity do politickej reprezentácie preto bola logickým vyústením týchto objektívnych kritérií, pretože slovenská politická elita nemala šancu vzniknúť zo strednej vrstvy, ale z malého počtu vzdelaných ľudí, duchovenstva a spisovateľov.

²⁷ Pri posledných voľbách do uhorského snemu pred rokom 1918 nemaďarské národnosti obsadili len osem kresiel zo 458 (Stevenson 2002).

Aktivity intelektuálov

*Šli bojovníci s piesňou do boja
za tvoju slávu, rodná mať moja,
na čele Hurban s Hodžom, so Štúrom,
šli bojovníci proti pazúrom.*

Andrej Žarnov – Bojovníci

V predchádzajúcej kapitole som uviedol, kto bol na čele národného hnutia v skúmanom období 1848-1861. Vysvetlil som, prečo nemohla vzniknúť politická elita zo strednej vrstvy, ale kultúrni predstavitelia sa prirodzene premenili na politických. Pre lepšie pochopenie neskorších požiadaviek je v tejto chvíli dôležité venovať priestor skúmaniu názorov slovenských intelektuálov²⁸, ktorí sa nachádzali v čele národného hnutia²⁹. Štúrovská generácia si zvolila za nástroje pre šírenie svojich ideí najmä knihu a písané slovo³⁰. Týmto procesom odštartovali tzv. *intelektualizáciu národného jazyka*, ktorú popisuje Miroslav Hroch vo svojej knihe *V národnom zájmu* (1999).

Ako prvého si zvolím Ľudovíta Štúra, jedného z líderských osobností celej generácie. Sám Štúr vyvíjal kultúrne aktivity, ktoré nakoniec viedli až ku vytvoreniu spisovnej slovenčiny. Za podstatné diela považujem *Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí* a *Kde leží naša bieda?*³¹ Jeho názory budú prezentované aj v jeho *reči na Uhorskom sneme*³². V týchto dielach môžem vidieť myšlienkový základ jeho ponímania slovenského národa.

V diele *Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí* podáva Štúr vysvetlenie, čo je to národ. Tvrdí, že vedomie seba ako národa je národu i každému zámok bezpečný (...), lebo sebavedomý národ je spojený duchom najsilnejšie, (...) on si na existencii svojej a na

²⁸ Pod pojmom intelektuál myslím vzdelaného človeka, ktorý vykonáva predovšetkým duševnú prácu (napríklad ako spisovateľ alebo novinár a iní).

²⁹ Názory štúrovcov na slovenský národ sa premietali už v ich umeleckých dielach a kritických spisoch. Tieto idey potom môžem porovnať so znením neskorších politických požiadaviek.

³⁰ Dôležitú rolu v šírení myšlienok zohralo publikovanie Slovenských národných novín v slovenskom jazyku. Distribúcií novín v domacom jazyku prikladá dôležitosť napríklad Thiessová (2007), pretože začali vytvárať pocit súdržnosti a otvárať nové problémy.

³¹ Tento text bol publikovaný aj v Slovenských národných novinách, ktoré boli dobre dostupné.

³² Pozri poznámku č. 25.

poctivom staní medzi inými najviac zakladá, lebo žije duchovne (*Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí*. In: Čertík 2001: 17). Tento názor je v úplnej zhode s Kohnovou definíciou národa ako *stavu mysle*. Teda subjektívny faktor, slovom aktívna vôľa národ vytvoriť, je pre Štúra tým, čo skutočne národ definuje.

Štúr si uvedomoval, že konfesiónalna rozpoltenosť evanjelikov a katolíkov na území Slovenska ohrozuje možnosť vytvorenia tohto vedomia národa. Preto požadoval, aby „nastalo bratské spojenie“ (ibid.). Spoločným úsilím o pozdvihnutie vzdelanosti na území Slovenska toto *vedomie* mohlo postupne vznikať. Na základe tejto myšlienky neskôr vznikol spolok Tatrin, ktorý zjednotil tieto dva náboženské pohľady na spisovný jazyk.

Ako som už naznačil v predchádzajúcom paragrafe, spisovný jazyk a vzdelanosť bola pre Štúra kľúčom k vytvoreniu národa. Vo svojom polemickom spise *Kde leží naša bieda?* sa vyjadruje k zlému postaveniu slovenského ľudu³³. V stručnosti vychádza z argumentu, že nevzdelanosť, poníženosť a chudoba tohto ľudu je prekážkou ku slobode a cnosti. Lenže slovenský ľud potreboval vzdelanie vo svojom jazyku, pretože mu bol zmýšľaním najbližší. Cez spisovný jazyk viedla cesta ku lepšej vzdelanosti a potom ku slobode. Základnou premisou tohto spisu je myšlienka, že slobodný, vzdelaný človek dokáže viesť dobrý a plnohodnotný život, ktorý je prospešný aj pre ostatných (pozri *Kde leží naša bieda?* In: Čertík 2001: 14-15). Štúr identifikoval presne už spomínané objektívne faktory nízkeho postavenia Slovákov v Uhorsku.

Svoju teóriu o previazanosti vzdelania a slobody Štúr skompletizoval vo svojej reči na Uhorskom sneme dňa 15. 1. 1848³⁴. Za slobodou ide vek náš, za slobodou ide vlasť naša, ale k uskutočneniu opravdivej slobody prísne sa vyhladáva vzdelanosť, bez ktorej sa tamtá (myslené ako sloboda, I.B.) vonkoncom uskutočniť nedá (*Reč na Uhorskom sneme*. In: Čertík 2001: 16). Národným cieľom pre Štúra preto nebol, slovami Hansa Kohna dôraz na minulosť, ani opak liberálneho Západu, ale predovšetkým sloboda a vzdelanosť, hodnoty charakterizujúce rozvinuté národné štáty. Na dosiahnutie týchto cieľov existoval základný predpoklad spisovnej reči, čo nijako neodporovalo logike západného nacionalizmu.

³³ V tomto bode je cítiť vplyv Herderovskej filozofie o ľudovej kultúre (*Volkskultur*). V celom spise *Kde leží naša bieda?* sa Štúr vyjadruje k slovenskej *etnickej* skupine, teda ľudu.

³⁴ Táto reč bola uvedená aj v Slovenských národných novinách 25. 1. 1848.

Jozef Hurban, Štúrov blízky spolupracovník, je dobrým príklad difúzie kultúrneho a politického činiteľa³⁵. Hurban bol evanjelický kňaz a spisovateľ, vykonával činnosti nanajvýš kultúrneho rázu, ale od kodifikácie spisovnej slovenčiny v roku 1843 sa stal politickým aktivistom. Stal sa prvým predsedom novovytvorenej Slovenskej národnej rady, bol spoluautorom *Žiadostí slovenského národa* (1848) a *Memoranda národa slovenského* (1861). Spolu so Štúrom a inými skoncipoval viacero dokumentov o riešení slovenskej otázky v zmysle autonómneho postavenia Slovenska v habsburskej monarchii (pozri Maťovčík et al. 1999: 131). Jeho názory sa prejavovali nielen v politických, ale aj v spisovateľských aktivitách.

V spise *Slovensko a jeho život literárny*³⁶ načrtol myšlienku spojenia nacionalizmu a dôrazu na minulosť, ktorou sa zaoberá aj Hans Kohn. Hurban tvrdí, že minulosť nebola pre nás (Slovákov, I.B.) tou zemou, na ktorej by bol mohol k ovociu dozrievať kvet povedomia národno-slovenského, ale len zemou, na ktorej sa koreň a peň samého národa šírili (Slovensko a jeho život literárny, In: Čertík 2001). Inými slovami, táto myšlienka vyjadruje potrebu opory v minulosti pre začínajúce národné hnutie. Ako som už spomínal v kritickej časti Kohnovej teórie, národné hnutie sa nezaobíde bez odvolania sa na históriu (pozri Kumar 2006).

Previazanosť minulosti s postupne sa formujúcim národným hnutím je presne vyjadrená v ďalšom Hurbanovom diele – *Ludovít Štúr* (in: Čertík 2001). Biografia Štúrovej osobnosti zahŕňa napríklad aj výlet na hrad Devín, ktorý sa konal 24. apríla 1836. Na tomto stretnutí štúrovci odkazovali na minulosť národa slovenského, na významných básnikov a prijali staré slovanské mená ako pripomienku, že v minulosti slovenské územie patrilo slovanskému národu. Takýto odkaz na minulosť slúžil ako odrazový mostík pre neskoršie požiadavky, ktoré boli formulované práve touto mladou generáciou. Pripomínanie minulosti, akýmkoľvek spôsobom, bolo pre vznik národného hnutia potrebné a vôbec nie *a priori* „zlé“, ako sa vyjadruje Hans Kohn pri svojom normatívnom hodnotení nacionalizmu.

Ďalšou zaujímavou postavou je Ján Francisci, ktorý pôsobil ako organizátor národných gárd na Slovensku v 40. rokoch 19. storočia a neskôr ako predseda národného zhromaždenia

³⁵ Tento jav som spomínal na konci predchádzajúcej kapitoly.

³⁶ Bol publikovaný v Slovenských národných novinách.

v Martine³⁷. Takisto ako ostatní spomínaní, Francisci vyvíjal svoje úsilie na poli kultúry aj politiky, avšak jeho politická činnosť sa dostala do povedomia oveľa viac.

Svoje názory konfrontoval s ostatnými prednými osobnosťami v národnom hnutí Slovákov. V *Liste Ľudovítovi Štúrovi* sa snažil vysvetliť svoje postoje ku otázke cieľu národného hnutia nasledovne. Ja za slobodu chcem žiť a mrieť (...) Nám na Slovensku treba slobodnej myšlienky a mysli, (...) za občiansku slobodu žiť a mrieť a tým viacej ešte pracovať (sic) chceme (Francisci. List Ľ. Štúrovi, In: Eliáš 1990). V tejto myšlienke odznieva revolučné volanie po slobode, tak známe po celej západnej Európe. Zároveň táto myšlienka protirečí tvrdeniu Hansa Kohna o „spiatočníckom“ nacionalizme, pretože vyznieva vo veľmi liberálnom duchu. Fakt, že Francisci sa dostal do čela národného zhromaždenia v Martine v roku 1861, dáva určitý predpoklad pre naozaj politické požiadavky následne schváleného Memoranda.

Samozrejme Francisci svoje postoje vkladal aj do svojich diel³⁸. Báseň *Moje túžby* je užitočným príkladom.

*A sláva, čo sľubujú nám v nebesách,
je: národa, ľudu slobody zástava.
Ľudia, svete, bože! Ak ma chcete spasiť,
dajte mi, dajte mi tú zástavu nosiť!
Víchrom s ňou preletím k Tatrám od Dunaja,
preletím rodný svet od kraja do kraja. (Moje túžby, in: Čertík 2001)*

Alebo v básni *Divno vám i ľúto*.

*(...) že som hotovejší roztrieskať okovy
vlastného, cudzieho otroctva, ako vy (myslená maďarská šľachta, I.B.),
že každé otroctvo nenávidím, šliapem,
slobodu čistejšie ešte jak vy chápem. (Divno vám i ľúto, In: Čertík 2001)*

Názory prezentované Franciscim, či už v listoch Štúrovi alebo v jeho umeleckej tvorbe, dávajú užitočný predpoklad pre jeho následné pôsobenie v politických kampaniach proti

³⁷ Z tohto zhromaždenia vyšiel dokument Memorandum národa slovenského, ktorý bude analyzovaný v neskorších častiach práce.

³⁸ Ako jednu zo svojich činností mal Ján Francisci aj agitáciu na slovenskom vidieku, kde zoznamovali ľudí aj so slovenskou literárnou tvorbou.

utláčaniu slovenského národa v Uhorsku. Jeho názory sú v očividnom protiklade s predpokladmi Hansa Kohna s jeho vyčlenením neliberálneho východného nacionalizmu³⁹.

Revolučný básnik Janko Kráľ pridáva do pestrofarebného názorového spektra svoje pohľady na národné hnutie. Vo svojich umeleckých dielach sa prejavuje revolučnosť jeho činov a odhodlanie pre národné hnutie Slovákov⁴⁰. Jeho básne boli reakciou na vtedajšiu situáciu (Eliáš 2010: 50). Vyzýval slovenský ľud do povstania voči starým autoritám, teda bol aj politicky činná osobnosť, podobne ako Francisci. Pri analýze Kráľových umeleckých diel môžem identifikovať, ako v nasledujúcom texte ukážem, príklon k rétorike militantného, východného nacionalizmu, ako ho definuje Kohn.

Báseň *Tri vršky* je príkladom romantického náhľadu na revolučný vývoj v celej Európe. Z pohľadu tejto práce stojí za zmienku Kráľova charakteristika, kto je vlastne Slovák.

*Aj Slovák má krajinu,
ako druhý kráľa.
Rodáci z krvi, duše,
v terajšom století (sic)
už viac neverme, že sme
bez krajiny deti. (Tri vršky, In: Čertík 2001)*

Z tejto ukážky je zrejmé, že Kráľ určoval národnosť na základe etnicity. Spoločný pôvod, krv a duša slovenského národa tvorili základný predpoklad autorovho pohľadu na Slovákov. To znamená, že Kohnov pohľad na východný nacionalizmus, ako na etnicky orientované národné hnutie, nie je úplne skreslený, ale práve naopak, poskytuje určitú výpovednú hodnotu.

Revolučný nádych nesie ďalšia báseň *Slovo*, ktorá obsahuje zaujímavé názory na národné hnutie a zároveň potvrdzuje už nastavený trend etnického pohľadu na národnosť.

*Kto si Slovák z duše, z rodu,
teraz sa hlás ku národu,
(...)*

³⁹ Samozrejme som si vedomý faktu, že celá Kohnova teória o dychotómií nacionalizmu nepadá v prípade analýzy názorov jedného človeka. Avšak na druhej strane, Ján Francisci je dobrým príkladom pre polemizovanie s Kohnovou značne zidealizovanou teóriou.

⁴⁰ Kráľ sa vyjadroval v zmysle etnickej skupiny Slovákov, keď aj vo svojich básňach vyzdvihuje predovšetkým slová ako *krv*, *koreň* alebo *rod*. Tieto pojmy patria do kategórie východného nacionalizmu.

*Chorvát, Maďar, naši bratri (sic),
nech každý má, čo mu patrí,
nadvláda len právo haní –
všetci sme rovnakí páni.* (Slovo, In: Čertík 2001)

Myšlienka rovnosti medzi národnosťami je revolučná vo svojom obsahu, pretože nesie posolstvo toho „dobrého“, západného nacionalizmu, zafinovaným Kohnom, ako liberálneho hnutia, ktoré obmedzuje vládu starých autorít v prospech ľudu. Etnický pohľad na národnosť sa v tomto svetle nejaví pre Kráľa ako problém, pretože slovenská etnická skupina týmto spôsobom prevezme zodpovednosť za správu svojej krajiny. V takomto duchu aj končí *Slovo*

*Sloboda je naše heslo!
Hore, za česť, slobodu
slovenskému národu!* (ibid.)

Andrej Sládkovič prispel do aktivít národného hnutia hlavne svojou časťou v podobe umeleckej tvorby. Sám však bol aktívnym účastníkom národných podujatí, ako napríklad vydanie Žiadostí slovenského národa, alebo Memorandum, alebo založenie Matice slovenskej (Eliáš 2010: 85). Venoval sa aj prekladateľskej práci⁴¹, prispieval do Slovenských národných novín, posudzoval práce vydávané v Matici (Čertík 2001: 108). Svojím zameraním bol intelektuálom v pravom slova zmysle.

Jeho dve najznámejšie lyrické skladby *Marína* a *Detvan* patria k vrcholom romantického obdobia medzi slovenskými autormi. Tieto diela zároveň slúžili ako dôkaz, že novovytvorená slovenčina sa môže používať ako jazyk umenia, schopným zobrazit' celé spektrum citov, myšlienok a javov (Čertík 2001: 107). Hlavnou témou obidvoch diel je láska, predovšetkým medzi ľuďmi, ale zaznievajú aj pasáže lásky ku krajine, Slovensku. Tieto zmienky sú výstižné romantickým zvelebovaním rodného kraja a preto pre moju prácu nemajú príliš veľký význam.

Naopak, dielo *Nehaňte ľud môj* poskytuje užitočný náhľad do autorových názorov o Slovákoch. Sládkovič tvrdí, že slovenský ľud je mladý, avšak má aj potomkov, na ktorých môže byť hrdý.

⁴¹ Prekladal napríklad diela od Voltaira, Racina alebo Puškina.

*Nehaňte ľud môj, že ľud je mladý,
v mladom sa veku ide do vlády,
čo bys' sa mu ty za to posmieval?
Na potomkov on bohatý.* (Nehaňte ľud môj, In: Čertík 2001)

Samozrejme, autor sa obracia na ľudí, ktorí chceli zabrániť slovenskému národnému hnutiu uspieť, ako boli predovšetkým maďarská šľachta a uhorská vláda. Na druhej strane je dôležité, že Slovákovi chápe ako ľud⁴², to znamená podľa etnicity. Sládkovič teda smeroval vo svojich myšlienkach k vytvoreniu slovenského národa na základe etnicity, čo znamená odklon od občianskeho nacionalizmu v chápaní tolerancie k ostatným národnostiam, ale nie v cieli, teda obmedzenia vlády starých autorít.

Za zmienku ešte stojí jedna sloha zo spomínanej básne, pretože v mnohých podobnostiach odráža myšlienky Johanna Herdera o Slovanoch, ako o etniku mierumilovnom, pokojnom a pokornom, ktorému Herder pripisoval svetlú budúcnosť.

*Nehaňte ľud môj, že je ľud tichý,
že rád trpí, že je slabý,
pravda, surovej on nemá pýchy,
nie je v zápasoch pochabý.
Vy to neviete, že duch národov
práve takú povahu má:
keď má vystúpiť s činnou slobodou,
najprv ticho myslí, dumá.* (Nehaňte ľud môj, In: Čertík 2001)

Štúdium v Nemecku, na univerzite v Halle⁴³, poskytlo Sládkovičovi náhľad do nemeckej filozofie, ktorá formovala názor na národné otázky vo východnej časti Európy cez svojich učencov Herdera a Hegela.

⁴² Sám Sládkovič študoval v Halle, kde sa zoznámil s nemeckou filozofiou Hegela a Herdera.

⁴³ Na tomto mieste mimochodom študoval aj Ľudovít Štúr.

Prevaha kultúry?

*In the second half of the eighteenth century
individuals were not longer satisfied
to leave the direction of public affairs
in the hands of established authorities*

Hans Kohn

Prvá časť práce sa zaoberala osobnostným a myšlienkovým obsahom generácie, ktorá stála za prvým pokusom Slovákov vytvoriť národ. Zmysel tejto časti zapadá do širšieho konceptu práce, pretože analýza personálneho obsadenia a názorového spektra štúrovskej generácie pomôže pri pochopení ich nasledujúcich požiadaviek, ktoré boli adresované autoritám v Habsburskej ríši. Je zrejmé, že aktéri národného hnutia vnášali do svojej agitačnej argumentácie osobité kultúrne a sociálne rysy, ktoré odpovedali ich sociálnemu zázemiu a ovplyvnili tak obsah národného uvedomenia (Hroch 2009: 144).

Pri porovnaní empirických zistení s teóriou Hansa Kohna vychádzajú dva zaujímavé závery. Po prvé, Kohn správne odhadol personálne obsadenie národného hnutia vo východnej Európe. Naozaj v slovenskom prípade boli za prejavy nacionalizmu zodpovední vzdelanci, lingvisti alebo kňazi a spisovatelia. Ako som už ale vysvetlil, tento záver bol pravdepodobný, pretože na Slovensku neexistovala silná stredná vrstva v dôsledku poľnohospodárskeho zamerania Slovákov, ďalej sa stále udržiavali poddanské vzťahy, ľudia nemali dobrý prístup k vzdelaniu. Všetky tieto faktory pôsobili v neprospech vytvorenia meštianskej vrstvy, ktorá by bola nositeľkou liberálnych myšlienok, ako to bolo v prípade západnej Európy⁴⁴.

Po druhé, zhoda s Kohnovou teóriou o neliberálnych požiadavkách národného hnutia vo východnej Európe, respektíve práve na slovenskom území, je diskutabilná. Ako bolo ukázané na analýze názorových prúdov spomedzi predstaviteľov štúrovskej generácie, títo kultúrni činitelia sa zasadzovali predovšetkým o *slobodu*. Po vytvorení spisovnej slovenčiny sa

⁴⁴ Pod týmto pojmom myslím predovšetkým vyspelé krajiny ako bolo Francúzsko a Veľká Británia.

ukázalo logické zo strany predstaviteľov národného hnutia prezentovať myšlienku slobody pre využívanie tohto jazyka. Požiadavka slobody ale zahrňovala aj zrušenie poddanského stavu, takže sa jednalo o celkom liberálnu požiadavku, typickú pre Kohnov západný nacionalizmus. Samozrejme, na druhej strane si uvedomujem, že neponúkam kompletné názorové spektrum osobností zapojených do národného hnutia. Avšak vybral som také ukážky názorov, ktoré rezonovali počas celého skúmaného obdobia 1846-1861.

Pre komplexné posúdenie teórie Hansa Kohna prezentovať názory líderských osobností nestačí. V slovenskom národnom hnutí existovali rôzne názorové prúdy, ako som už ukázal v predošlom texte. Táto diverzita názorov o cieľoch, náplni a obsahu národného hnutia na Slovensku by bola neprehľadná, keby sa moja práca v tomto bode skončila. Preto potrebujem preskúmať politické dokumenty tejto doby, aby som vytvoril komplexnejší obraz o smere a napredovaní národného hnutia. V nadchádzajúcej časti bude priestor venovaný politickým prehláseniam, ktoré mi poskytnú vodítko pri komparácii Kohnovej teórie so slovenským prípadom.

POLITICKÁ AKTIVITA

*Prázdna je každá márnomyseľnosť nacionálna,
ktorá nijaký hlbší základ nemá v sebe.
O Ľudstvo ide koniec - koncov, ktorého členmi
sme my spolu so všetkými ostatnými národmi.*

Ľudovít Štúr

Skúmané obdobie 1846-1861 slúži ako jasné vymedzenie tejto práce, pretože v tomto období sa vytvorili dva zásadné politické dokumenty, ktoré ovplyvnili smerovanie slovenského národného hnutia. Tieto dve prehlásenia sú Žiadosti slovenského národa (1848) a Memorandum národa slovenského (1861). Táto časť práce sa bude podrobne zaoberať požiadavkami, ktoré spomínané prehlásenia obsahovali. Na konci tejto časti bude potom venovaný priestor pre komparáciu týchto empirických dôkazov s teóriou Hansa Kohna.

Dôvodom, prečo boli práve tieto dokumenty zaradené do mojej práce, je ich historická jedinečnosť. Boli prvými pokusmi Slovákov o vytvorenie vlastného národa, vzoprením sa voči starým autoritám, navyše nasledované vojenskou aktivitou v revolučných rokoch 1848/1849. Požiadavky, ktoré zazneli v týchto dokumentoch, slúžili ako odrazový mostík pre následné snahy o samostatný národ, ktoré vyvrcholili až v roku 1993 vznikom suverénneho a samostatného štátu – Slovenskej republiky (pozri Kováč 1998 alebo Čaplovič 2000).

Žiadosti slovenského národa

Prvý hmatateľný dôkaz snáh Slovákov o národnú slobodu v rámci Uhorska bolo vydanie Žiadostí slovenského národa dňa desiateho mája 1848. Dokument bol podpísaný v Liptovskom svätom Mikuláši a predložený uhorskej vláde na posúdenie. Obsahoval štrnásť bodov. Reakcia na seba nenechala dlho čakať, bol vydaný zatykač na tri popredné osobnosti – Štúr, Hurban a Hodža a v slovenských stoliciach sa vyhlásilo stanné právo (Čaplovič et al. 2000). V čom boli požiadavky obsiahnuté v Žiadostiach natoľko revolučné, aby si vyžiadali takú prudkú reakciu?

Prvý bod Žiadostí sa dá chápať ako pomyselná preambula dokumentu. Už v prvej vete sa spomína „deväťstoročný sen“, pretože uhorská koruna potláča reč a národnosť Slovákov. Slovom, zaznieva odkaz na minulosť, na „pranárod uhorskej krajiny“, o „sláve predkov“ (viď. Žiadosti slovenského národa, 2012). Následne sa proklamuje sloboda a rovnosť národností v Uhorsku. Prvý bod Žiadostí sa zakončuje nasledujúcou vetou. Lebo národ slovenský, ako z jednej strany nechce utláčať iné národy, tak z druhej strany nedovolí seba do starého jarma zapriať a osvedčuje sa teraz i napotom, že slávne meno uhorského vlastenca neprisúdi tomu, ktorý nešetí práva národnosti druhého, pod korunou uhorskou bývajúceho národa (ibid.).

Tento spomínaný bod výstižne charakterizuje pozíciu slovenského národného hnutia. Ono samo stálo medzi historickou minulosťou a revolučnými požiadavkami slobody a rovnosti⁴⁵. Tieto dva prvky boli v slovenských požiadavkách poprepájané a navzájom sa doplňovali. Je preto nemysliteľné, aby sa slovenský nacionalizmus zaobišiel bez odkazu na minulosť, pretože následne by bolo ťažké dokázať legitimitu požiadaviek skupine osôb, ktoré vôbec neexistovali. Z toho vyplýva veľký vplyv historikov a umelcov aj na slovenské národné hnutie.

Druhý a tretí článok Žiadostí riešili otázku politického zastúpenia v multinárodnom Uhorsku. Mal sa vytvoriť jeden celouhorský snem, na ktorom bude každý národ ako národ zastúpený (ibid.). To znamená, že princíp rovnosti národov sa uplatní namiesto maďarskej dominancie. Samozrejme, s takouto požiadavkou Maďari súhlasiť nechceli, pretože by stratili moc, respektíve museli by sa o ňu deliť. Navyše ešte v posledných uhorských voľbách do

⁴⁵ Dalo by sa naznačiť, že medzi východným a západným nacionalizmom Hansa Kohna.

uhorského snemu pred rokom 1918 (rozpad Rakúsko-Uhorska, pozn. autora) obsadili Maďari 450 kresiel, pričom ostatné národnosti len osem (Stevenson 2002).

Komplementárne ku celouhorskému snemu mali pôsobiť aj snemy národné, ktoré by sa starali o zastúpenie jednotlivých národností. Toto bolo obsahom tretieho bodu. Princíp, ktorý stojí za logikou tohto bodu je zrejmý, umožniť národu prebrať vládu nad sebou, spravovať vlastné záležitosti a nie byť zodpovednosť za svoje rozhodnutia. Splnením tejto požiadavky by sa polepšilo postavenie menších národností a oslabilo by sa postavenie dominujúcej národnosti maďarskej. Snaha priblížiť vládu čo najbližšie k ľuďom sa plne zhoduje s vývinom, ktorý nastal v západnej Európe, kde sa liberalizmus presadzoval takisto. Obsahovo to bola politická požiadavka.

V bode štyri a päť sa požadovalo ustanoviť spisovnú slovenčinu za úradný jazyk pre Slovákov (pozri Žiadosti slovenského národa, 2012). Žiada sa, aby sa do obecného verejného rokovania reč materinská uviedla, pretože inak sa národ slovenský pri rokovaní v reči nezrozumiteľnej k nemote odsudzuje (ibid.). Po roku 1843, kedy bola uzákonená spisovná slovenčina, Slováci boli nútení v úradnom styku reč maďarskú ovládať, čo nie každý vedel. Pre národné hnutie Slovákov bolo uzákonenie slovenčiny ako úradného jazyka dôležité, pretože tak sa veci úradné⁴⁶ stávali zrozumiteľnými pre väčší počet ľudí.

Nasleduje požiadavka školskej reformy. Školský systém znevýhodňoval výučbu slovenčiny aj na slovenskom území, čo nepriaznivo vplývalo na úroveň vzdelanosti slovenského národa. Zriadením od elementárnych škôl až po univerzitu, kde sa bude vyučovať po slovensky, si na základe tohto môže národ slovenský vychovať synov jemu a krajine verných (ibid.). Navyše, obsahom požiadavky bolo aj lepšie porozumenie Slovákov a Maďarov pomocou zdieľaného vyučovania ich jazykov (pozri Žiadosti slovenského národa, 2012). Priblíženie maďarskej a slovenskej kultúry cez školský systém výučby môže predchádzať problémom pri vzájomnom porozumení⁴⁷.

Nasledujú výsostne politické požiadavky, ktoré boli na svoju dobu naozaj revolučné a liberálne. V bode deväť sa žiadalo o volebné právo na základe *ducha a rovnosti*, čo znamená, že aktívne volebné právo by mohol mať každý Slovák, ktorý dovŕšil dvadsať rokov

⁴⁶ Mestské alebo obecné záležitosti.

⁴⁷ Tento problém vzájomného porozumenia je akútny aj v súčasnosti, pretože priživuje stereotypy a predsudky ľudí ohľadom inej národnosti.

života a pasívne volebné právo ten, ktorý má minimálne dvadsaťštyri rokov (ibid.). Nasledovala požiadavka liberalizácie tlače a vydávania novín, to jest šírenia slova, bez cenzúry a bez kaucii (ibid.). Nakoniec sa žiadalo zrušiť poddanské práce a oslobodiť slovenský ľud od svojich povinností voči šľachte. Slovom, aby sa *regalia beneficia*⁴⁸ k dobru obcí obrátila (ibid.). Splnením týchto požiadaviek by sa slovenský národ priblížil k naozajstnej slobode, ktorá bola artikulovaná v západnej Európe.

Ak mám nezaujato zosumarizovať obsah Žiadostí slovenského národa, musím uznať, že to je prvý politický program Slovákov, ktorých zastihol revolučný vývoj v pripravenej pozícii najmä vďaka výrazným osobnostiam⁴⁹. Podľa obsahu Žiadosti delím na sedem politických⁵⁰ a päť kultúrnych⁵¹ bodov, pričom prvý a posledný bod majú skôr proklamatívny charakter. Obsah spomínaných bodov Žiadostí svedčí aj o pozícii celého národného hnutia voči otázke nacionalizmu. Ako som už spomínal vyššie, slovenské národné hnutie stálo *medzi* kultúrnymi a politickými požiadavkami, pretože pre vytvorenie samostatného národa bola potrebná kombinácia týchto dvoch zložiek, keďže sa jednalo o mladé etnikum, ktoré si uvedomovalo svoju jedinečnosť v pomalých krokoch. Nič to ale nemení na fakte, že Žiadosti boli prvým uceleným slovenským štátoprávnym programom (Čaplovič 2000).

Revolučné roky 1848-1849

Slovenské revolučné snahy sa úzko prepájajú s maďarskými, reprezentované najmä Lájošom Kossuthom. V roku 1847 sa vyhlásila suverenita Uhorska, čo bolo podporené posilnením maďarizačných tendencií v mene jednotného uhorského národa (Kováč 1998: 115). V spojení s odmietnutím Žiadostí slovenského národa neexistovala reálna šanca na vylepšenie postavenia Slovákov v rámci Uhorska nenásilnou cestou. Ideály francúzskej revolúcie boli po Viedenskom kongrese v Európe potlačené, nie však zabudnuté. Reakčné režimy v Európe sa dostávali do stále ostrejšieho sporu s túžbami ľudí po slobode (Čaplovič et al. 2000).

⁴⁸ Úžitkové práva panovníka.

⁴⁹ Tieto osobnosti a ich vplyv boli preberané v prvej časti práce.

⁵⁰ Za politické požiadavky považujem nasledovné: zriadenie všeobecného uhorského snemu, zriadenie národných snemov, označovanie národa vlastnými farbami, volebné právo, sloboda slova, zrušenie poddanských prác a oslobodenie básnika Janka Kráľa a učiteľa Jána Rotaridesa.

⁵¹ Za kultúrne požiadavky považujem nasledovné: povinnosť hovoriť materinským jazykom na krajinskom sneme, uznanie materinskej reči ako úradnej, zriadenie škôl, porozumenie maďarskej a slovenskej kultúry cez školský systém a vyjadrenie sympatií so susedským krajom Halič.

Dňa 16. septembra 1848 vznikla vo Viedni Slovenská národná rada (SNR) ako najvyšší slovenský politický a vojenský orgán (Kováč 1998; Čaplovič et al. 2000). Slováci sa začali aktívne mobilizovať na odpor voči maďarskému útlaku. O tri dni neskôr vyhlásila SNR na Myjave neposlušnosť uhorskej revolučnej vláde⁵² a vyzvala slovenský ľud do celonárodného povstania (Čaplovič et al. 2000). Slováci išli do boja za svoje požiadavky, ktoré nikto nebral v úvahu. Iná cesta neostávala.

Aktívny odpor Slovákov voči maďarskému útlaku pokračoval druhou ozbrojenou výpravou na Slovensko. V oslobodených oblastiach preberali správu Slováci a tiež cisárske vojská, ktoré záujmy Slovákov nepodporovali (Kováč 1998; Čaplovič et al. 2000). To znamená, že Slováci nemali pre svoje požiadavky podporu ani z Viedne.

Cieľ národného hnutia, vytvorenie autonómneho postavenia Slovákov v Habsburskej ríši, nebol naplnený. Ani Viedeň, ani uhorská vláda si to nepriali. Cisár bol naklonený určitým ústupkom, pokiaľ bojoval proti maďarským povstalcom, avšak po skončení revolúcie na sľuby zabudol (Kováč 1998). Kossuth presadzoval hegemonizáciu Uhorska, ktorá len negovala dovtedajšie slovenské požiadavky. Revolučné vystúpenia v celej Európe sa skončili neúspechom (Čaplovič et al. 2000).

Pre neskorší vývin národných potrieb Slovákov bol aj neúspech pridanou hodnotou v ich snahe o vytvorenie autonómneho postavenia v rámci Uhorska. Slováci dokázali, že sú schopní ísť so zbraňou v ruke za svoje národné práva. Odpor voči starým autoritám prešiel z deklaratívnej časti do aktívnych činov. Slováci od tejto chvíle pocítili, ako sa bojuje za slobodu. Ukázala sa silná aj slabá stránka národného hnutia. Silná v tom, že národná myšlienka má mimoriadne burcujúci charakter. Slabá v tom, že národná jednota sa nemôže podariť bez pomoci monarchie (Thiessová 2007: 94)

Memorandum národa slovenského

Jedná sa o programový dokument, ktorý bol vydaný v Turčianskom svätom Martine dňa 7. 6. 1861. Program bol prijatý a vyhlásený Slovenským národným zhromaždením. Obsahoval štyri základné body, pričom posledný bod má skôr sumarizujúci charakter. Ústredným

⁵² Paradoxom maďarského liberalizmu bolo, že v otázke používania jazyka v Uhorsku bol neliberálny, to znamená, uznával len maďarčinu.

princípom, ktorý sa tiahne cez celé Memorandum, je *rovnosť* národov v Uhorsku, zatiaľ čo v Žiadostiach bola artikulovaná hlavne *sloboda*. Na rozdiel od Žiadostí, Memorandum je argumentačne lepšie podložené a požiadavky sú rozvedené do hlbších detailov.

Rovnako ako v prvom článku Žiadostí, úvodná pasáž Memoranda slúži ako preambula dokumentu. Táto časť je charakteristická svojou proklamatívnou funkciou a kvetnatým jazykom. Už na začiatku sa nachádza odkaz na minulosť. Spomína sa, že Slováci, ako najstarší obyvatelia „*Karpatami zakolesenej zeme*“ (Memorandum národa slovenského, 2012), nazývali túto zem svojou vlasťou ešte pred príchodom Maďarov. Deväťstoročné trvanie Uhorska bolo podmienené „spoločnými hmotnými i duchovnými záujmami“, ktoré spojili rozdielne národnosti do jedného celku (ibid.). Myšlienka rovnoprávnosti, tak silno artikulovaná v Memorande, sa preto mohla oprieť o historickú skúsenosť, čo autori dokumentu prirodzene využili. Postoj Slovenského národného zhromaždenia bol jasne vyjadrený v nasledujúcej vete. Povedomie naše (myslí sa slovenské, autor) hovorí nám, že my Slováci práve tak národom sme, jako (sic) Maďari (ibid.).

Opakovala sa teda situácia, ktorú som už opísal pri Žiadostiach. Totiž, že prvé časti politických dokumentov balansovali medzi odkazom na históriu a politickými požiadavkami. To bola pozícia slovenského národného hnutia. Našlo si svoju vlastnú cestu, ktorá nezapadá do konceptu ani čisto východného, ani čisto západného nacionalizmu. Navyše táto pozícia potvrdzuje tvrdenie Kumara, spomínaného už v teoretickej časti tejto práce, že je nemysliteľné, aby sa nacionalizmus neodvolával na históriu⁵³.

Prvým bodom je uznanie slovenskej jedinečnosti v Uhorsku. Tento bod sa má docieľiť pozitívnym zákonom a inaugúrálnymi diplomami (Memorandum národa slovenského, 2012). Uznanie špecifickosti národa pomôže k jeho zrovnoprávneniu. Na druhej strane by bolo chybou domnievať sa, že Slováci týmto žiadali *de facto* odtrhnutie od Uhorska. Takáto požiadavka nikde v texte nezaznela. Memorandum predovšetkým žiadalo obmedziť centralizačné tendencie z Pešti. Dožadovalo sa tých istých práv, ktoré požíval národ maďarský.

Aby som presne definoval, čo znamenala národná osobitosť pre autorov Memoranda, použijem presnú citáciu z textu. My národy považujeme za uprávnené (sic) osoby

⁵³ pozri str. 14.

človečenstva, v ktorých ono (tj. človečenstvo, pozn. autor) k dokonalosti sa vyvíja (sic). Prirodzená vec je, že sa definície tejto (...) pevne držíme. (ibid.) Toto je dôležitá myšlienka v porovnaní s nastolenou teóriou Hansa Kohna, pretože nevyjadruje národnú exkluzivitu, ale práve naopak poskytuje priestor pre každý národ a chápe ho ako jednotlivú časť väčšieho celku, ľudstva. V realite autori Memoranda žiadali uznanie jednotlivých národov v Uhorsku, pretože boli presvedčení, že to pomôže celku, teda celej monarchii.

Navyše, autori Memoranda výstižne využívajú citát od svätého Štefana, prvého uhorského kráľa. „*Regnum unius linguae imbecille et fragile est.*“⁵⁴ Odvolávajú sa na korene uhorskej ríše, ktoré bola postavená na rozmanitosti jednotlivých národností, čo bolo pre ňu prirodzené. Maďarská centralizácia posledných rokov preto urobí viac škody ako úžitku, pretože neguje princíp, ktorý stanovil už Štefan I. a takisto aj historickú skúsenosť vzájomného rešpektu medzi rôznymi národnosťami v Uhorsku.

Druhý bod obsahoval priestorové vyznačenie slovenského národa. Územie Slovákov malo niesť názov horno-uhorské slovenské Okolie, pretože žiaden národ neexistuje len vo vidine, ale i v skutočnom svete (ibid.). Jedná sa o novú požiadavku, ktorá nezaznela v predchádzajúcich Žiadostiach. Dôležitosť druhého bodu spočíva v prvom oficiálnom vymedzení slovenského teritória, na ktorom žije väčšina Slovákov.

Protiargument maďarskej strany sa opieral o maďarskú šľachtu a zemianstvo, ktoré pôsobili na slovenskom území (ibid.). Tým pádom boli tieto dve etniká, maďarské a slovenské, premiešané a nebolo možné určiť, kto na území dominuje. Na tieto výčitky slovenská strana kontrovala tvrdením, že členovia zemianstva a nižšej šľachty nie sú rodenými Maďarmi, ale pomad'arčenými Slovákami. na základe toho sa mali začleniť do slovenského etnika, kde prirodzene patrili.

Posledný, tretí bod sa zameriaval na výpis práv, ktorými mali disponovať všetky národy v Uhorsku, aby bola naplnená idea rovnoprávnosti. Autori Memoranda prepojili rovnosť národov v Uhorsku s myšlienkou občianskej slobody, ktorá bola v tom čase veľmi populárna predovšetkým v západnej Európe, v nasledujúcom vyjadrení. *Rovnosť je ona miera, ktorou sloboda a právo miliónov občanov v živote občianskom skutočným sa stávajú* (ibid.).

⁵⁴ Vláda jedného jazyka je slabá a krehká.

Tento posledný bod sa týkal celkovo troch rovín. Po prvé, požadoval zákonné uznanie slovenského jazyka ako spisovného jazyka Slovákov⁵⁵. Po druhé, zrušenie niektorých sporných nariadení Uhorského snemu, ktoré zvýhodňovali postavenie maďarského jazyka. Po tretie, založenie výchovných inštitúcií⁵⁶ a uznanie práva na slobodné zakladanie spolkov a ich financovanie (Memorandum národa slovenského, 2012). Slovom, požadovalo sa zrušiť maďarský monopol na kultúru, vzdelávanie a reč, pretože takýto proces homogenizoval obyvateľov Uhorska a ničil jedinečnosť rôznych etnických skupín.

Memorandum národa slovenského presne pomenúva problémy, ktorým museli čeliť Slováci v Uhorsku. Celkovo sa dá vypožorovať istá evolúcia požiadaviek slovenského národného hnutia od polovice 40. rokov devätnásteho storočia. Memorandum vystupuje v dospelejšej a racionálnejšej podobe ako jeho predchodca, Žiadosti slovenského národa. Na rozdiel od Žiadostí, priestor je venovaný najmä zdôvodneniu požiadaviek, ktoré boli predložené. Tento politický dokument je ďalším významným krokom na ceste k národnej samostatnosti Slovákov, i keď nebol úspešne realizovaný. Neúspech memorandovej akcie znamenal, že slovenské snahy získať územnú a kultúrnu autonómiu padli a nebola perspektíva ju uskutočniť (Kováč 1998).

⁵⁵ Táto požiadavka už zaznela aj v Žiadostiach slovenského národa.

⁵⁶ Takýmito inštitúciami mala byť právnická akadémia v príhodnom slovenskom meste a katedra reči a literatúry slovenskej na univerzite v Pešti (Memorandum národa slovenského, 2012).

Spiatočnosť?

In the modern West, nationalism which arose in the eighteenth century, the Age of Enlightenment, was predominantly a political movement to limit governmental power and secure civic rights.

Hans Kohn

V doterajšom priebehu druhej časti práce bol priestor venovaný empirickým zistením politických akcií Slovákov počas stanovenej historickej periódy výskumu. Avšak text by strácal na prehľadnosti, ak by nenasledovala detailná komparácia empirických zistení s nastavenou teóriou. Cieľom tejto kapitoly je ukázať celkovú kompatibilitu Kohnovej teórie nacionalizmu s uvedenými empirickými dátami. Bez takejto analýzy by predchádzajúci text bol bezúčelovým čítaním. Kritériá, ktoré budú aplikované, sa zhodujú s Kohnovým vymedzením východného nacionalizmu a inými autormi, ktorí toto dichotomické rozdelenie nacionalizmu ďalej používajú (napríklad Spencer, Wollman 2002, Brock 2002).

Ako prvé kritérium nastavím prevahu kultúrnych požiadaviek a vytváranie tzv. *Kulturation*. Na základe analýzy dvoch politických dokumentov je toto kritérium naplnené len do polovice. Áno, je jasné, že sa v týchto skúmaných dokumentoch nachádzajú kultúrne požiadavky slovenského národného hnutia⁵⁷. Na druhej strane, v dokumentoch sa nachádzajú aj požiadavky, ktoré nezasahujú do kultúrnej, ale do politickej roviny⁵⁸. Preto tvrdenie, že východný nacionalizmus sa prejavuje kultúrnymi požiadavkami, nie je v prípade skúmaného slovenského národného hnutia úplne pravdivé.

Vytváranie národa na základe kultúry, tzv. *Kulturation*, je presným pomenovaním javu, ktorý prebiehal v slovenskom národnom hnutí. V tomto vymedzení má Kohn pravdu, pretože snahou skúmaných politických dokumentov bolo vytvorenie slovenského národa na základe jedinečnej slovenskej kultúry. Avšak koncept *Kulturation* považujem za tautologický, čiže

⁵⁷ Ako je napríklad požiadavka reformy školského systému alebo uznanie slovenskej kultúry a jazyka.

⁵⁸ Napríklad požiadavka zriadenia národných snemov v Uhorsku, rovné volebné právo alebo sloboda tlače.

pravdivý v každom prípade, pretože aj národy v západnej Európe sa formovali na základe istej jedinečnej kultúry, ktorá sa na ich území vytvorila v priebehu historického vývoja. Anthony Smith (1991), David Brown (1999), Taras Kuzio (2002) alebo John Plamenatz (1973) pracujú s týmto konceptom vo svojich prácach a dospievajú k názoru, že politický národ nie je bez spoločne zdieľanej kultúry možný. Pre moju prácu preto nie je relevantným zistením fakt, že Slováci sa snažili vytvoriť národ na základe spoločnej kultúry. Toto kritérium Slovákov neradí do kolonky východného nacionalizmu, pretože potom by tam patrili všetky národy, ktoré sa vytvorili.

Na kultúrne požiadavky plynulo, v Kohnovom ponímaní, nadväzuje *exkluzivita* národného hnutia, tj. *etnické zameranie*. V tomto bode si musím uvedomiť, čo bolo cieľom slovenského národného hnutia v skúmanom historickom období a k čomu smerovali Žiadosti a Memorandum. Ak všetky požiadavky smerovali ku *kultúrnej autonómii*, to znamená uznaniu slovenskej kultúry, jazyka a vymedzeného územia, tak exkluzivita slovenských požiadaviek je logická. Ak sa slovenské národné hnutie usilovalo o dôstojné postavenie slovenskej kultúry v rámci Uhorska, tak svoju snahu orientovalo predovšetkým na Slovákov. Bolo by predsa nerozvážne, ak by slovenské národné hnutie chcelo implementovať svoje návrhy na celé obyvateľstvo Uhorska. Naopak, ono bojovalo za práva Slovákov. To nie je *a priori* zlé rozhodnutie, pretože práva Slovákov boli potlačované zo strany Maďarov⁵⁹. Avšak na druhej strane, do prehlásení boli zapojené aj politické požiadavky, ktoré obmedzovali práva starých autorít v Uhorsku. Prípadným prijatím takýchto návrhov by sa nepolepšilo postavenie len Slovákov v Uhorsku, ale pomohlo by sa aj ostatným národnostiam, ktoré žili pod uhorskou vládou. Na konci Memoranda sa objavuje zmienka o solidarite s Rusínmi, Rumunmi, alebo Chorvátmi (pozri Memorandum 2012). Takisto aj v Žiadostiach sa vyskytuje poznámka o Halíči (pozri Žiadosti 2012). To znamená, že Slovákom nebol ľahostajný osud iných národností v Uhorsku, pretože aj ony boli predmetom maďarského útlaku. Z toho vyplýva, že nie všetky požiadavky boli orientované na Slovákov, tj. boli exkluzívne, ale niektoré sa vzťahovali na celouhorskú úroveň. Potvrdzujú sa teda slová Anne-Marie Thiessovej (2007), že nič nie je medzinárodnejšie ako vytváranie národných identít.

⁵⁹ Je potrebné vziať v úvahu, že v školách sa vyučovalo po maďarsky, existovala cenzúra tlače, úradný jazyk bola maďarčina. Tieto podmienky znevýhodňovali Slovákov v ich občianskom živote, pretože nie každý ovládal maďarský jazyk.

Dôraz na *kolektívne práva* je ďalším kritériom, ktoré je potrebné preskúmať. Pri letmom prečítaní spomínaných politických prehlásení je jasné, že boli orientované na kolektív. Kritérium kolektívnych práv je pravdivé v slovenskom prípade. Slováci sa v polovici devätnásteho storočia vybrali cestou kolektívnych práv, pretože pre neskorší vývin individuálnych práv bolo nutné najprv zaistiť práva kolektívne. Súhrn všetkých požiadaviek obsiahnutých v Žiadostiach a Memorande smeruje ku autonómnemu postaveniu slovenskej komunity v rámci Uhorska⁶⁰ a obmedzeniu vplyvu Maďarov. Historici (ktorí sa venujú téme nacionalizmu, I.B.) chápu často ako samozrejmé tvrdenie, že konečným cieľom každého národného politického hnutia je nezávislý národný štát (Baár 2010: 9). V tomto tvrdení spočíva základné nedorozumenie Hansa Kohna s reáliami vo východnej časti Európy, pretože slovenské národné hnutie by sa uspokojilo aj kultúrnou autonómiou. Nepotrebovalo vytvoriť samostatný národný štát, ktorý by zaistil individuálne práva svojim občanom.

Odmietanie osvietenstva, ktoré vyzdvihovalo individuálne práva nad práva kolektívne, sa nachádza takisto v Kohnových charakteristikách východného nacionalizmu. Z predchádzajúceho paragrafu jasne vyplýva, že kolektívne práva skupiny mali väčšiu dôležitosť pre Slovákov ako individuálne slobody⁶¹. Teraz je potrebné vysvetliť, prečo tomu bolo tak. Osvietenstvo, ktoré dominovalo v západnej časti Európy, malo jeden základný predpoklad, ktorý na území Slovenska neexistoval. Bola to prítomnosť početnej strednej vrstvy a rozvinutie kapitalistickej formy výroby. Zatiaľ čo prvé zaistovalo dôraz na individuálnu slobodu konania, druhé dôraz na právo vlastniť majetok. Tieto stimuly v slovenskom národnom hnutí chýbali, a preto ich požiadavky boli orientované na komunitu.

Na druhej strane, rigidné chápanie tohto kritéria nie je úplne pravdivé. V polovici devätnásteho storočia boli stále aktuálne revolučné francúzske myšlienky. Dôkazom je napríklad prehlásenie v Memorande národa slovenského. „Heslo naše je: jedna, slobodná, konštitucionálna vlasť, a v nej sloboda rovnosť a braterstvo (sic) národov!“ (Memorandum, 2012). Myšlienky slobody, rovnosti a bratstva Slováci previedli na národy. Tento zaujímavý obrat významu slávneho francúzskeho, revolučného hesla v prospech národov, najmä situovaných v Uhorsku, opäť ukazuje na charakteristické prepájanie kultúrnych a politických požiadaviek slovenského národného hnutia.

⁶⁰ Avšak nemá za cieľ úplné odtrhnutie slovenského územia od Uhorska.

⁶¹ Slováci nechceli vytvoriť samostatný národný štát, ale len autonómne postavenie v rámci Uhorska.

Východný nacionalizmus je typický svojou *mystickým a emočným smerovaním*. Predposledné kritérium, ktoré uplatním v mojej komparácii, je prepojené s už analyzovaným kolektívnym zameraním národného hnutia. Ak sa Slováci pokúšali presadzovať kolektívne požiadavky, to znamená ovplyvniť širokú verejnosť a mať masové zameranie, bolo potrebné získať si ľudí najmä po emočnej stránke. Pre tento účel slúžili časti dokumentov, ktoré som nazval kvázi preambule. Zmienky ako „pranárod uhorskej krajiny⁶²“ alebo „najstarší obyvatelia Uhorska⁶³“ sú ľahko uchopiteľné pre obyčajných ľudí. Spolu s mystikou v podobe „deväťstoročného sna“ a odkazom na slávnu históriu, Slováci začali legitimizovať svoje žiadosti⁶⁴. To ale neznamená, že Slováci boli len rojkovia a romantickí básnici, pretože svoje požiadavky dokázali argumentačne pokryť predovšetkým v prípade Memoranda. V prípade Žiadostí smeroval každý bod k naplneniu celkového cieľu dokumentu – slobode pre národy v Uhorsku.

V neposlednom rade, východný nacionalizmus disponoval *autoritárskymi požiadavkami*. Toto tvrdenie je nepravdivé v slovenskom prípade, pretože hlavným cieľom politických požiadaviek bolo obmedziť utláčanie nemaďarských národností v Uhorsku. Navyše, Slováci nechceli násilne vystúpiť z uhorských štruktúr. V Žiadostiach slovenského národa žiadali založenie národných snemov, rovné volebné právo, vlastné školy a slobodu slova a vydávania novín. Memorandum pokračovalo v podobnom duchu. Nikde som nenašiel náznak násilia. Toto kritérium preto neplatí na môj skúmaný prípad.

⁶² Pozri Žiadosti slovenského národa, 2012.

⁶³ Pozri Memorandum národa slovenského, 2012.

⁶⁴ V tomto bode je ale na mieste pripomenúť poznámku z predchádzajúceho textu. Totiž, že každá forma nacionalizmu sa odvoláva na históriu (pozri Kumar 2006).

Záver

Cieľom práce bolo aplikovať Kohnovu teóriu na slovenský prípad a overiť tak platnosť tejto teórie na jednom príklade. Výsledná analýza pracuje s kritériami, ktorými Kohn vymedzil svoj koncept východného nacionalizmu. Celkové sumarizovanie faktov vyznieva v neprospech Kohnovej teórie, pretože je príliš zjednodušujúca a idealistická.

Pri detailnej analýze Kohnovho konceptu s následnou komparáciou empirických zistení som zistil výraznú nekompatibilitu z dvoch závažných príčin. Po prvé, Kohn automaticky predpokladá, že modernita je základom pre rozvoj nacionalizmu. Z toho vyplýva jeho dôraz na stredné vrstvy v spoločnosti a individuálne práva jedinca. Priemyselná revolúcia, kapitalistická forma výroby a vzostup Osvietenstva sú charakteristickým znakom tzv. „dobrého“ západného nacionalizmu. Po aplikácii takéhoto predpokladu je zrejmé, že autor nepochopí vývoj vo východnej časti Európy a jeho teória nebude vystihovať realitu východnej Európy. Aj napriek tomu v zaostalejšej časti Európy vznikli národné hnutia, ktoré sa navonok prejavovali inak ako hnutia v západnej Európe. Avšak normatívne tvrdiť, že západný nacionalizmus, založený na modernite, je lepší ako nacionalizmus východný, je nekorektné. Autor konceptu preto neberie do úvahy jedinečnosť podmienok, na ktorých národné hnutia vo východnej Európe vznikali. Kohn aplikuje predpoklad, ktorý automaticky podkopáva pozíciu východného nacionalizmu, pretože sa v zásade nezhoduje s jeho predpokladom modernity. Tým pádom mu uniká kúsok reality v jeho teoretickom koncepte.

Druhá príčina nedorozumenia tkvie v celi národného hnutia. Kohn automaticky predpokladá, že výsledkom aktivity národného hnutia je vytvorenie vlastného národného štátu. Po analýze slovenských politických dokumentov som ukázal na snahu Slovákov o vytvorenie kultúrnej autonómie. Ak teda majú národné hnutia rozličné ciele, budú automaticky presadzovať odlišné požiadavky. Ak Kohn používal podvedome tento predpoklad na normatívne hodnotenie prejavov nacionalizmu v rôznych častiach Európy, potom je zrejmé, že východná časť bola chápaná ako deviácia toho, čo sa odohrávalo v západnej časti Európy. To znamená, že Kohnov ďalší predpoklad sa nezhoduje s požiadavkou slovenského národného hnutia v jeho celi.

Zaujímavé z môjho pohľadu je, že Kohnova teória sa prebrala do akademického diskurzu bez toho, aby jej platnosť bola overená na detailnej analýze prípadov. Nenarazil som ešte na takú

monografiu, ktorá by takýto krok urobila. Napriek tomu sa ustálila prax rozdeľovať prejavy nacionalizmu na etnické a občianske. V analyzovanom prípade slovenského národného hnutia v rokoch 1846-1861 sa Kohnova teória striktného rozdelenia nacionalizmu nepotvrdila. Dovolím si vysloviť mienku, že v prípade iných národných hnutí by bol výsledok podobný.

Dve empirické časti, na ktoré bol rozdelený text, ukázali rozličné výsledky. Časť venujúca sa kultúrnemu hnutiu sa venovala predovšetkým personálnemu obsadeniu národného hnutia a analýze názorového presvedčenia osobností. Personálne obsadenie pripomínalo vo veľa veciach Kohnovu teóriu, pretože v národnom hnutí na Slovensku pôsobili najmä kultúrni činitelia – kňazi, spisovatelia a akademici. Problém spočíval len v tom, že nikto iný nemohol viesť snahu národného hnutia, pretože stredná vrstva a politické zastúpenie Slovákov neexistovali. Pri analýze myšlienkového základu som sa spoliehal na autorské diela. Vybral som si takých autorov, ktorí aktívne usmerňovali smer národného hnutia na Slovensku. Zo skúmania vyšiel záver myšlienkovvej rôznorodosti na otázky, kto tvorí národ alebo aký je cieľ národného hnutia. Neukázal sa avšak žiadny dôkaz toho, že by títo kultúrni činitelia mali predkladať neliberálne a exkluzívne orientované názory⁶⁵.

Časť obsahujúca rozbor politických prehlásení ukázala taktiež zaujímavé zistenia. V podstate som sa venoval len dvom dokumentom – Žiadosti slovenského národa a Memorandum národa slovenského. Na základe presne stanovených kritérií som požiadavky obsiahnuté v týchto prehláseniach porovnal s teóriou Hansa Kohna. Celkovo mi vyšlo, že teória nedostatočne popisuje realitu, teda že empirické zistenia nekorešpondujú s Kohnovým konceptom východného nacionalizmu. Napríklad existencia čisto kultúrnych požiadaviek, odmietanie osvietenstva alebo agresívne smerovanie národného hnutia sa nepotvrdili. Preto ani v tomto bode teoretický koncept neodrážal celkovú skúmanú empiriu a mal niektoré nedostatky.

Pochopiť jedinečnosť každého skúmaného javu nedokážeme tým, že budeme uplatňovať jeden teoretický rámec na každý prípad. Z tejto premisy vyvstávajú nedostatky Kohnovej teórie, pretože je masovo zameraná, to znamená, uplatňuje sa na viac prípadov. Prejavy nacionalizmu sú veľmi odlišné v rôznych kútoch sveta a dokonca aj medzi susedskými štátmi (príklad Francúzsko a Nemecko), že pokusy o vytvorenie ucelenej teórie nacionalizmu, ktorá by bola platná pre všetky prípady, je veľmi nepravdepodobné. Dôvodom sú najmä rôzne

⁶⁵ Stačí si prečítať niektoré diela od Štúra alebo Francisciho.

podmienky, na ktorých národné hnutie vzniká⁶⁶. Vymedzenie dvoch typov nacionalizmu v Európe nemá zmysel, pretože sa nerešpektuje jedinečnosť skúmaného javu a neberie do úvahy jedinečné okolnosti na základe ktorých národné hnutie vzniklo. Namiesto toho sa jednotlivé javy škatuľkujú do kategórií, čo neprispieva hlbšiemu porozumeniu skúmanej problematiky nacionalizmu. Slovenské národné hnutie sa v rokoch 1846-1861 prejavovalo v rôznych oblastiach, na ktoré Kohnova teória neponúka uspokojivé odpovede, prečo to bolo práve tak⁶⁷.

⁶⁶ Miroslav Hroch (2009) ukazuje na politických, sociálnych a kultúrnych podmienkach ako sa môže odlišovať národné hnutie od ostatných.

⁶⁷ Lepšou metódou výskumu fenoménu nacionalizmu je postupovať prípad od prípadu a dbať na jedinečnosť každého národného hnutia. Touto cestou sa vybral napríklad Miroslav Hroch.

Bibliografia

- Baár Monika. *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press 2010.
- Brock Peter. *Slovenské národné obrozenie 1787-1847 : k vzniku modernej slovenskej identity*. Bratislava: Kalligram 2002.
- Brown David. 'Are there good or bad nationalisms?' *Nations and Nationalism*, Vol. 5, No. 2, 1999. pp. 281-302.
- Čaplovič Dušan [et al.]. *Dejiny Slovenska*. Bratislava: Academia Electronic Press 2000.
- Čertík Jozef. *Slobodienka moja... : najkrajšie básne, prózy a články štúrovcov*. Bratislava: Perfekt 2001.
- Eliáš Michal. *Listy Jána Francisciho I*. Martin: Matica slovenská 1990.
- Eliáš Michal. *Slávni Slováci*. Martin: Matica slovenská 2010.
- Hroch Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus : čítanka textů*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství 2003.
- Hroch Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: SLON 2009.
- Hroch Miroslav. *V národním zájmu : požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999.
- Kašpar Oldřich a Kašpar Zdeněk. *Stručné dějiny českých zemí a Slovenska*. Pardubice: Kora 1993.
- Kohn Hans. *Idea of Nationalism : a study in its origins and background*. New York: Macmillan Company 1961.
- Kohn Hans. *Nationalism : its meaning and history*. Princeton: D. van Nostrand company, Inc. 1955.
- Kořan Michal. Jednoprípádová studie, in: Drulák Petr a kol., *Jak zkoumat politiku : kvalitativní metodologie v politologii a v mezinárodních vztazích*. Praha: Portál 2008.
- Kováč Dušan. *Dějiny Slovenska*. 1. doplněné vyd. Praha: Lidové noviny 1998.

- Kumar Krishan. Nationalism and the Historians, in: Delanty Gerard and Kumar Krishan (ed.), *The SAGE Handbook of Nations and Nationalism*. London: SAGE 2006.
- Kuzio Taras. 'The myth of the civic state : a critical survey of Hans Kohn's framework for understanding nationalism' *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 25, No. 1, January 2002. pp. 20-39.
- Kymlicka Will. *Politics in the Vernacular : nationalism, multiculturalism and citizenship*. Oxford: Oxford University Press 2001.
- Mat'ovčík Augustín [et al.]. *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Martin: Matica slovenská 1999.
- Plamenatz John. Two types of Nationalism, in: Kamenka Eugene, ed. *Nationalism. The Nature and evolution of an idea*. London: Arnold 1973.
- Smith Anthony D. *National Identity*. London: Penguin Books 1991.
- Spencer Philip and Wollman Howard. *Nationalism: a critical introduction*. London: Sage 2002.
- Stevenson John. *Dějiny Evropy*. Praha: Ottovo nakladatelství 2002.
- Thiessová Anne-Marie. *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*. Brno: CDK 2007.

Internetové zdroje (všetky overené ku dňu 22. 4. 2012)

- *Austria-Hungary: peoples of Austria-Hungary, 1914*. Map. *Encyclopædia Britannica Online*. Web. 8. 2. 2012. <<http://www.britannica.com/EBchecked/media/687/Peoples-of-Austria-Hungary-in-1914>>.
- *Memorandum národa slovenského*. Web. 7. 4. 2012. <http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Memorandum%20n%C3%A1roda%20slovensk%C3%A9ho%20%281861%29.pdf>.
- *Programové zameranie strany SMER-SD na obdobie 2010-2014*, <<http://www.strana-smer.sk/42/volebne-programy>>.
- *Volebný program SNS 2010*, <http://www.sns.sk/wp-content/uploads/2010/03/Volebny_program_20101.pdf>.

- *Žiadosti slovenského národa.* Web. 7. 4. 2012.
<http://www.magistrahistoria.yw.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=50:iadosti-slovenskeho-naroda&catid=37:1526-1918&Itemid=70